

Wyobrażenia antropologiczna (Antropologinė vaizduotė)

Andrzej Mencwel

Lenkų intelektualų susibūrimas, kuris įvyko pasirodžius Varšuvos instituto profesoriaus, ilgaamžio Lenkų kultūros instituto vadovo Andrzejaus Mencwelio knygai *Antropologinė vaizduotė* (2006) ir buvo skirtas jai kaip neeiliniam kultūros teorijos, istorijos ir dabarties reiškiniui aptarti. Diskusijoje dalyvavo profesorai: Karol Modzelewski, Stanisław Obirek, Henryk Samsonowicz, Roch Sulima, Jerzy Szacki, Dariusz Śnieżko, Andrzej Walicki ir dr. Bartosz Korzeniewski, moderavo prof. Leszek Kolankiewicz. Diskusijai pasibaigus, prof. A. Mencwelis atsakė į jam iškeltus klausimus, dėkodamas už aktualias ir prasmingas išvalgas.

Asmeninio archyvo nuotrauka

LESZEK KOLANKIEWICZ: Pradėdamas diskusiją apie Andrzejaus Mencwelio knygą *Antropologinė vaizduotė**, kurios pasirodymą Lenkų kultūros instituto mokslinėje orbitoje laikome ypatingos reikšmės įvykiu, norėčiau pasidžiaugti, kad pavyko sukviesti tiek daug lenkų humanistikos/humanitarinių mokslų (lenkų kalboje „humanistas“ reiškia ir humanitarinį išsilavinimą turintį žmogų, intelektualą, inteligentą, mąstytoją, tą, kuriam nesvetimos humanizmo idėjos, todėl pateikiu pasirinkimui abi reikšmes – vert. past.) korifėjų. Tai didelė šventė mūsų institutui, didelė šventė mūsų disciplinai.

Knygos *Antropologinė vaizduotė* įvade rašoma, kad knygoje yra spausdinami ke-liolikos pastarųjų metų tekstai. Visi jie, suprantama, skirtingi, ką pripažįsta ir pats autorius. Nežiūrint to, autorius ėmėsi didžiulio darbo – sukurti sintezę, visumą, sukonstruoti pastolius tolimesniems kultūros pažinimo tyrinėjimams. Ir tai yra labai svarbi pozicija, kurią vertėtų aptarti šioje diskusijoje, todėl siūlau mūsų pokalbiui struktūrą, kuri yra išdėstyta knygos turinyje. Turiu omenyje knygos padalijimą į dvi – suprantant proustiškai – teorijos ir istorijos dalis. Tai yra nepaprastai svarbu, kadangi kultūros pažinimo mokslo – kaip mes jį suprantame mūsų institute, – metodologiniai pasiūlymai ir teorinės koncepcijos negali jos išsemti. Labai svarbi kultūros pažinimo mokslo dalis yra būtent kultūros istorija, kuri būtų mums neprieinama be

* A. Mencwel. *Wyobrażenia antropologiczna: Próby i studia*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2006.

teorijos arba to, kas buvo pavadinta būtent „antropologine vaizduote“. Todėl norėčiau, kad tuo pačiu metu pakalbėtume ir apie vieną, ir apie kitą. Taip pat norėčiau, kad pradėtume nuo teorinės dalies ir prašyčiau pasisakyti profesorių Jerzį Szackį.

JERZY SZACKI: Nelengva užimti poziciją vertinant šią knygą, kadangi problemų, kurias savo knygoje *Antropologinė vaizduotė* iškelia Andrzejus Mencwelis, užtektų vienerius mokslo metus ar netgi daugelį metų trunkančiam seminarui. Iš esmės ši knyga yra apie viską, kas gali būti svarbu šiuolaikiniam humanistui, jeigu jį domina platesni horizontai, o ne tik savas tyrimų baras. Nuo probleminio knygos aruodo gausos tiesiog svaigsta galva, beje, taip pat kaip ir nuo knygų sąrašo, kurias, kaip tikisi autorius, yra perskaitęs jo skaitytojas.

prieiga per internetą:
<http://www.instytucja.pan.pl>

Taigi, turėdami šią knygą kaip išeities tašką, galime kalbėti iš esmės apie viską ir netgi apie viską vienu ir tuo pačiu metu. Tai, ko gero, yra šios knygos trūkumas, bet ir didžiulis privalumas, kadangi ši knyga primena esminius dalykus, kurių daugelis tyrinėtojų jau nebeprisimena, kadangi pasidavė savo ruožtu neišvengiamai specializacijai, dažnai vedančiai prie kažkokių mokslinių papildų gamybos ar neaišku kam reikalingų darbų rašymo.

Specializacijai Mencwelis priešpriešina pažadėtosios integralios humanistikos žemės viziją, kvestionuoja ribas tarp įvairių disciplinų ir subdisciplinų, kviečia nepažįstamus žmones tapti draugais. O netgi dar daugiau: į žaidimą įtraukiamos ne frazės apie interdiscipliniškumo poreikį, bet kai kas žymiai daugiau. Ir ne tiek svarbu, ar esminis dalykas yra humanistikos reformavimas, ar kultūros pažinimo mokslo kaip naujo mokslo apie žmogų intronizavimas, pritrenkiančiai panašus į tai, ką bandė daryti Durkheimas, liedamas pamatus savajai sociologijai. Ir taip viskas baigiasi tuo pačiu.

Taigi be išlygų tikiu autoriumi, kai šis sako, „kad ši knyga – tai visumos projekcija, nors buvo rašyta dalimis“. Labiausiai skaitant šią „bandymų ir studijų“ knygą mane pritrenkė *mokslinio projekto*, kurio rezultatas yra šie bandymai ir studijos, *visuma ir skalė*. Tie bandymai ir studijos aptaria daugelį įvairių temų, tirtų ir nagrinėtų per pastaruosius dvylika metų įvairiomis progomis ir skirtingose auditorijose. Beveik kiekviena tema Mencwelis turi daug ką įdomaus pasakyti, tačiau ne tai lemia šios knygos rangą, kuri jokių būdu nėra vien tik paskirų tekstų rinkinys.

Šis projektas – tai integralios humanistikos projektas, kuris remiasi ne tiek kultūros antropologijos tradicija, kiek tradicija daugelio kitų mokslo disciplinų, kurios – kiek jos šiandien bebūtų izoliuotos viena nuo kitos ir kiek joms beužtektų jų pačių – *de facto* užsiima vienu ir tuo pačiu dalyku. Bent jau taip yra tada, kai į jas žiūrima iš tam tikro apsibrėžto požiūrio taško nekreipiant dėmesio į institucinę disciplinų atskyrimą ir skirtingą kalbą, kuria tos disciplinos aprašo jų tiriamą pasaulį. Išeities

taškas, kurį mums siūlo Mencwelis, yra *kultūralizmas*, o labiausiai humanistikai tinkanti kalba turėtų būti žinių apie kultūrą kalba.

Tokia pozicija man yra labai priimtina. Juolab kad ji savo bendrąja reikšme šiandien, kaip niekada anksčiau, yra itin populiari. Per pastaruosius kelis dešimtmečius aprašant teorinę situaciją humanitariniuose ir socialiniuose moksluose dažnai nepagrįstai yra vartojama sąvoka *the cultural turn*. Primenu tai ne tam, kad sumenkinčiau aptariamąsios knygos originalumą. Priešingai, noriu pasakyti, kad ji išsiskiria tarp daugybės už *Antropologinę vaizduotę* anksčiau pasirodžiusių panašių knygų, pozicijų ir orientacijų.

Daro įspūdį tai, kad Mencwelio *kultūralizmas* jokių būdu nėra pokyčių, pastebimų Vakarų humanitariniuose moksluose, aidas, kaip mūsų nutinka teoriniams manifestams, kurie dažniausiai įskiepija dar vieną madingą autorių ir dar vieną *-izmą*, kas, žinoma, puiku, tačiau tai neturėtų būti daroma taip, lyg iki šiol pas mus nieko panašaus nebūtų buvę.

Andrzejus Mencwelis neturi tokio naujienų ar naujovių rankiotojo temperamento. Nerasime šioje erudicinėje knygoje ir daugelio tų pavardžių, kurių gausu visose šiandienos diskusijose humanitarinių mokslų tema ar *cultural studies* vadovėliuose. Mencwelis lieka ištikimas klasikams ir pirmiausia yra linkęs remtis lenkiškąja tradicija. Ir jokio postmodernizmo, jokios dekonstrukcijos, jokio Foucault'o ar Derridos. Nieko panašaus. *Antropologinė vaizduotė* – tai iš esmės buvusių Mencwelio knygų *Etos lewicy. Esej o narodzinach kulturalizmu polskiego** (*Kairių etosas. Esė apie lenkų kultūralizmo gimimą*) ir *Przedwiośnie czy potop*** (*Ar pavasarėjant, ar tvanas*) tęsinys. Ir tai yra labai gerai.

Žinoma, norėčiau, kad tie klausimai būtų labiau atskleisti, pilniau suformuluoti ir kad būtų daugiau naujų įžvalgų, tačiau reikia pastebėti, kad skaitome ne sistemingai paruoštą traktatą, bet gyvą esė rinkinį.

LESZEK KOLANKIEWICZ: Norėčiau iš karto panagrinėti šį klausimą, kuris profesoriaus Szackio pasisakyme yra, manau, esminis, o būtent lenkiškojo kultūralizmo, lenkų kultūrinės minties, mūsų paveldo ir mūsų patirties reikšmės klausimą. Kalbu apie tai ne tik todėl, kad esame Lenkų kultūros institute, kurio pats pavadinimas apibrėžia mūsų tyrimų programą, nurodo tikslus, kuriuos sau iškėlėme kaip mūsų uždavinį. Andrzejus Mencwelio knygoje kultūralizmas yra parodytas kaip svarbus visos lenkų XX amžiaus minties brožas. (Profesorius Szackis minėjo madą, su kuriomis, žinoma, susiduriame taip pat ir kultūros pažinimo moksluose: pavyzdžiui, suprantama, kad šiandien ir vėl reikia atsižvelgti į prancūzų mintijimą, bet, ko gero, labiausiai į darbus tų, kurie dėstė Jungtinėse Amerikos Valstijose.) Manau, kad šioje vietoje ver-

* A. Mencwel. *Etos lewicy: Esej o narodzinach kulturalizmu polskiego*. Warszawa: PIW, 1990.

** A. Mencwel. *Przedwiośnie czy potop: Studium postaw polskich w XX wieku*. Warszawa: Czytelnik, 1997.

tėtų priminti didžiulę kultūrinės XX amžiaus lenkų minties tyrinėjimų, kuriems vadovavo profesorius Mencwelis, programą: netrukus bus paskelbti šio kelerius metus trukusio darbo rezultatai*. Tai yra kultūros mokslo kaip visumos projektas, tai kažkas panašaus į humanistikos kaip vienytybės refleksijos utopiją, tai XXI amžiuje kuriamas projektas. Manau, kad tai yra vienas tų iššūkių, kuriuos reikia sau kelti tada, kai esama teorijos pusėje.

Asmeninio archyvo nuotrauka

STANISŁAW OBIREK: Jeigu kalbėčiau tik prie ketvirtąją *Antropologinės vaizduotės* dalį, tai puikiai suprantu, kad galiu ją suvokti tik glaudžiam, netgi, sakyčiau, organiniame sąlytyje su visuma, ką, beje, pataria mums daryti ir pats Andrzejus Mencwelis „Autoriaus žodyje“: „Šiuolaikinės, komunikacinės revoliucijos“ problematika gali būti nagrinėjama tik atsižvelgiant į tas revoliucijas, kurios yra nuo mūsų jau ganėtinai nutolusios. Pagauti „Interneto antropologijos prieilaidas“ bus neįmanoma, jeigu praleisime tuos kalbos ir rašto antropologijos elementus, kuriuos aktyvuoja, pavyzdžiui, „Kita sena pasaka“ ar „Asmuo ir raštas““ (p. 8). Taigi grįžtu

prie šių abiejų tekstų ir viename jų randu su nepaprasta empatija minimą Karolio Modzelewskio knygą *Barbarų Europa***, kitame – nuodugniai perskaitytus žymių medievistų Teresos Michałowskos*** ir Brygidos Kúrbis darbus****. Šių esė vertinimą palieku istorikams, tuo tarpu aš norėčiau užsiimti man artimesnių naujausių problemų, susijusių su televizija ir internetu, aptarimu.

Andrzejus Mencwelio knyga man yra nepaprastas nuotykis. Iš tikrųjų nuostabu, kad dviejuose skyriuose galima patalpinti tokį turtą, užsiimti ir istoriniais, ir teoriniais klausimais, išdėstyti mintis apie komunikaciją, televiziją, internetą. Būdamas tarp tokių puikių istorikų net nebandysiu kišti nosies į istorijos valdas, tačiau suprantu, kai kalbama apie labai modernius (šiuolaikinius) dalykus, istorija tiesiog būtina. Beje, tokį patarimą randu ir paties autoriaus žodyje, kuriame jis sako, kad

* Turima omeny tyrimų programa „Polska myśl kulturoznawcza XX wieku“ („Lenkų kultūrinė mintis XX amžiuje“), kurią profesorius Mencwelis drauge su mokslininkų grupe (Grzegorz Godlewski, Andrzejumi Kołakowskiu, Pawełu Majewski, Pawełu Rodaku, Małgorzata Szpakowska, Joanna Zięba ir kitais) įgyvendino 2003–2006 m. Gavę KBN (Komitet Badań Naukowych – Mokslinių tyrimų komiteto) grantą, dabar tyrimus tęsia su finansine Varšuvos universiteto Didaktinių inovacijų fondo parama. Projekto įgyvendinimo metu buvo sukurta internetinė bazė „XX amžiaus lenkų kultūrologija“, kurios tikslas – elektroninė antologija, pristatanti žymiausių XX amžiaus kultūrologinės orientacijos lenkų intelektualų asmenybes ir biografijas bei svarbiausius jų tekstus. Žr. www.kulturologia.uw.edu.pl

** K. Modzelewski. *Barbarzyńska Europa*. Warszawa: Iskry, 2004 (lietuviškas leidimas *Barbarų Europa*).

*** T. Michałowska. *Średniowiecze*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, 1996, 1998, sk. „Modlitewnik Gertrudy“; T. Michałowska. *Ego Gertrud*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001.

**** *Modlitwy Księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale*. Vertė ir parengė B. Kúrbis. Tyniec-Krakow: Wydawnictwo Benedyktynów, 1998; *Modlitwy Księżnej Gertrudy: z Psalterza Egberta z Kalendarzem (Liber Precum Gertrudae Ducissae e Psalterio Egberti cum Calendario)*. M. H. Malewicz ir B. Kúrbis. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2002.

kiekvieną tekstą reikia skaityti organiškai, kaip visumą. Turėdamas būtent tai omeny norėčiau stabtelėti ties dviem knygoje spausdinamais teksta: apie televiziją ir apie internetą. Tekstas apie televiziją, o ypač apie *reality show*, prisipažinsiu, man buvo didžiulis netikėtumas. Tekstas „*Przejrzyście oko prywatności*“ („Permatoma/skaidri privatumo akis“) – tai nepaprastai drąsi „Didžiojo brolio“ interpretacija, primenantį pionieriškąsias Walterio Ongso esė. Nes panašiai kaip ir Ongas, Mencwelis sugeba įžvelgti teigiamas tokio reiškinių puses, kuris daugeliui mūsų (iš karto pasakysiu, kad ir man pačiam) iš pirmo žvilgsnio atrodo tik blogas ir net atstumiantis. Tuo tarpu Mencwelis mums siūlo optimistišką, kupiną empatijos požiūrį į „Didįjį brolių“, kas man buvo nepaprastai įdomu, nes, prisipažinsiu, aš pats priklausiau tiems, kurie suraukdavo antakius, kai išgirdavo apie šios laidos populiarumą. Šioje esė esančių įžvalgų dėka supratau, kad į šį reiškinį galima žvelgti ir kitaip. Pasiremsiu viena citata: „Atsidūrėme ne prieš gąsdinantį akivaizdumą, kurį reikia tik pasmerkti ir atmesti, bet prieš paradoksalią dviprasmiškumą, kurį reikia išnarplioti ir prisijaukinti“ (p. 346). Būtent tas išnarpliojimas ir prisijaukinimas mane ir lydėjo skaitant šią esė. Išnarpliojimas, nes staiga pasirodo, kad *reality show* nėra vien tik pramoginis, žemas ir atgrasus dalykas. Šios laidos populiarumas atskleidžia tai, kas yra kongenialiai būdinga šiai naujai žiniasklaidos priemonei. Ir būtent tai man buvo pritrenkiantis atradimas: kad laidos populiarumas, kuris mus visus daugiau nei stebino, yra giliai užkoduotas tame, ką mums siūlo televizija. *Reality show* gretinimas su Michailo Bachtino koncepcija, perskaičius Mencwelio knygą, atrodo akivaizdus, tačiau kai apie tai skaitai, pasirodo, kad tai yra visiškai nauja. Bachtinas į savo įžvalgas apie romaną įvedė skirtingus elementus, kurių anksčiau nebuvo prastę sieti su šiuo žanru, tai yra karnavalą, visa tai, kas žema viduramžių kultūroje ir t. t. Tai man atrodo labai įdomu. Pacituosiu paskutinę esė fragmentą, kur kalbama apie tai, kad galbūt *reality show* mums atskleidė mūsų pačių aplinką, t. y. televizija mums parodė pačią save. Ir tai, kuo ji taps ateityje, ir tai, su kuo mes ateityje susidursime. „*Reality show* išnaudoja neišsemiamas televizijos *multimedijų* galias ir patenkina milijonų žiūrovų poreikius, netgi tada, jeigu veda juos prie žemo vardiklio. *Reality show* leidžia žiūrovams patirti, kad jie dalyvauja grupiniame kūrybos procese, nors toji kūryba yra vien tik techninių gudrybių kombinacija. Televizija jau nėra vien tik manekenas, ji pradeda šviesti sava šviesa. Taigi įsivaizduokime, kad tikrieji jos kūrėjai ir tikrieji jos kūriniai vis dar prieš mus“ (p. 348). Prisipažinsiu, kad toks *reality show* apibrėžimas mane įtikina; televizija mus dar gali nustebinti. Be to, būtent tokio galvojimo apie televiziją Lenkijoje man labiausiai trūksta. Viešojoje diskusijoje dominuoja daugiausia antraeiliai ir nepaprastai supolitinti klausimai. Tuo tarpu tikrasis gyvenimas vyksta už arba šalia politinių sprendimų.

Antroji esė „*Poza adoracji i negacji. Przestanki antropologii internetu*“ („Be adoravimo ir neigimo. Interneto antropologijos prielaidos“), prie kurios norėčiau ilgiau stabtelėti, yra skirta interneto prigimčiai. Iš karto reikia pabrėžti, kad tai yra tik pla-

tesnio ir paties autoriaus, ir jo vadovaujamos grupės, rengiančios knygų „Communicare“* ir „Almanach antropologiczny“** seriją, projekto fragmentas. Verta tai prisiminti skaitant šį tekstą.

Šiandien visi naudojamės internetu, tuo pačiu truputį jo bijome, nors tikrai ne visi susimąstome apie jo prigimtį. Mencwelio įžvalgos man yra naujos ir įdomios tada, kai ši nauja žiniasklaidos (medijų) priemonė yra siejama su tradicinėmis medijomis: raštu ir kortelių formatu, arba vardinių parametrų lentelėmis. Tai mums leidžia prisijaukinti internetą, jis nustoja mus gąsdinti, nustoja būti didžiu, nenusipėjamu nepažįstamučiu ir įsilieja į mūsų tradicinę patirtį. Net aš dar atsimenu, kaip kaupėme korteles su citatomis, užrašais ir pastebėjimais, vėliau jas dėliodavome rašydami didesnius ar mažesnius tekstus. Internetas visa tai tik palengvina.

Norėčiau atkreipti dėmesį į dar vieną autorių, kuris daugelį kartų pasirodo šiame tekste, t. y. į Marshallą McLuhaną, kuris yra, švelniai tariant, gana kontroversiškas autorius. Tai labai daugiareikšmis apibrėžimas. Mencwelio atveju, tas kontroversiškumas tampa koziriu. Tai dviprasmiška, ambivalentiška, bet staiga pasirodo, kad yra gerai. Tai man primena teologinę figūrą, *felix culpa* toposą: gerai, kad darome klaidas, gerai, kad sutirštiname spalvas, nes to sutirštinimo dėka matome tai, ko be to sutirštinimo, išryškinimo nepamatytume. Ir čia vėl norėčiau pacituoti: „McLuhanas tikrai perspaudė, perspaudė, keldamas pagrindinį šūkį ‚Medija yra žinia‘, perspaudė pranašaudamas spaudos ir knygos mirtį, perspaudė teigdamas ‚globalaus kaimo‘, kaip elektroninio audiovizualumo pasekmės, gimimą. Yra dar blogiau – McLuhanas visose savo pagrindinėse pranašystėse klydo, o smulkių jo klaidų nesurašytume net ant jaučio odos“ (p. 358). Ir pabaigoje: „Didžiausios jo klaidos buvo kūrybingos“ (p. 359). Svarbu yra tai, kad turėtumei kuo remtis savo paties įžvalgose, o McLuhanas, būdamas teoriškai silpnas, nenuoseklus, pasirodo, gali būti labai dėkingas partneris. Kartais taip atsitinka, kad „perspaustos“ tezės tampa gera medžiaga diskusijai ir kad be jų tokių debatų apskritai nebūtų.

Man artimos yra ir sąsajos su jėzuito Teilhard'o de Chardino mintimis. Jėzuito de Chardino teologinės vizijos vos prieš pusę amžiaus kėlė nerimą Vatikano biurok-

* „Communicare. Historia i kultura“ yra leidyklos „Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego“ serija, kurios mokslinis redaktorius yra Andrzejus Mencwelis. Šioje serijoje jau pasirodė šios knygos: M. Niemojewski. *Zwierciadła i drogowskazy. Litewskie almanachy literackie w I polowie XX wieku* (2005); J. Goody. *Logika pisma a organizacja społeczeństwa*, vertė G. Godlewski (2006); E. A. Hevelock. *Muza uczy sie pisac. Rozważania o oralności i piśmienności w kulturze Zachodu*. Vertė P. Majewski (2006); A. Gieysztor. *Mitologia Słowian* (2006); A. Mencwel. *Wyobrażenia antropologiczne: Próby i studia* (2006); Y. Winkin. *Antropologia komunikacji: Od teorii do badań terenowych*. Vertė A. Karpowicz (2007); J. Le Goff. *Historia i pamięć*. Vertė A. Gronowska ir J. Stryczyk (2007); A. Karpowicz. *Kolaż. Awangardowy gest kreacji: Themerson, Buczkowski, Białoszewski* (2007); G. Sartori. *Homo videns. Telewizja i postmyślenie*. Vertė J. Uszyński (2007); E. A. Havelock. *Przedmowa do Platona*. Vertė P. Majewski (2007); A. Wierzbicka. *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*. Vertė I. Duraj-Nowosielska (2008).

** „Communicare. Almanach antropologiczny. Temat: Internet“. Red. A. Mencwel. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2004; *Communicare. Almanach antropologiczny. Oralność/Piśmienność*. Red. G. Godlewski, A. Karpowicz, A. Mencwel, P. Rodak. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2007.

ratams, kas netrukdė joms tapti vis labiau populiariomis tarp katalikų, besistengiančių suderinti mokslinius pasiekimus su tikėjimu. Ne vieną kartą jau buvo taip, kad pranašai dažniausiai nėra vertinami savo krašte, o už jo ribų jais stebimasi. Taip atsitiko ir su Teilhard'u de Chardinu, kuris ordine ir vienuolyne buvo persekiojamas, jo knygos atsidūrė uždraustų knygų sąrašė. Jam mirus jo tekstus žinojo tik grupelė entuziastų. Tuo tarpu *Antropologinė vaizduotė* parodė, kad jėzuito mintys yra nepaprastai naudingos siekiant įvardinti pranašystes ar vizijas, kurios mums asocijuojasi su internetu. Labai įdomu, kad Teilhard'o de Chardino išpranašauta naujoji era, noosferos era, kurioje mąstymo sfera esanti aukščiau už gyvenimo sferą, iš tiesų tampa realybe. Pasirodo, kad filosofuojantis teologas padėjo pagrindą naujausiems interneto tyrimams.

Dar norėčiau pabrėžti, kad Mencwelio mintys apie komunikaciją ar internetą neįgauna beproblemio susižavėjimo formos, netgi priešingai. Autorius aiškiai sako, kad šie reiškiniai atveria naują perspektyvą, tačiau tuo pačiu reikalauja kritiško, dėmesingo, pastabaus mąstymo, kuris yra būtinas. Pateiksiu dar vieną fragmentą, kuris man yra esminis: „Ne tik nėra jokios analogiškos inkultūracijos egzistuojančiai ir būsimai multimedijų kultūrai sistemos, tačiau nėra net tokios edukacijos idėjos, galima būtų nurodyti tik jos pedagogines užuomazgas. Didžiausia istorijoje komunikacinė revoliucija, apie kurią su tokia pačia aistra pranešė ir jos entuziastai, ir priešininkai, atranda mus, tiesą sakant, technologiškai apstulbintus ir kultūriškai beginklius. Todėl reikia daryti, kas tik įmanoma, kad ji taptų evoliucija. Mums tai reiškia, kad pasitiksime ir lydėsime ją kritiškai apmąstydami“ (p. 378). Manau, kad knygos *Antropologinė vaizduotė* dėka esame mažiau apstulbę ir geriau pasiruošę tai revoliucijai, o Varšuvos universiteto Lenkų kultūros instituto veikla galbūt mums padės pereiti nuo revoliucinių veiksmų prie sutikimo su mintimi, kad komunikaciniai pokyčiai yra neišvengiami.

Savotiška grandis, jungianti visus į knygą *Antropologinė vaizduotė* įtrauktus tekstus, yra pirmosios dalies, pavadintos „*W stronę teorii*“ („Teorijos link“), esė „*Antropologia słowa i historia kultury*“ („Žodžio antropologija ir kultūros istorija“). Vertinu šią esė kaip programą *in nuce*, kuri išdėstyta pačioje knygoje ir iš dalies reikalauja tolesnio papildymo ir plėtojimo. Nesiruošiu kartoti pagrindinių programos tezių, tačiau norėčiau atkreipti dėmesį į savotišką tęsinį, susijusį su pagrindine Mencwelį inspiruojančia idėja, kuri, be abejonės, jam yra Didžioji Raštijos (rašto) teorija ir Žodžio (oralumo) teorija.

Pradėti reikėtų nuo paprasčiausio ir tuo pačiu, ko gero, daugiausiai problemų keliančio dalyko – pavadinimo. Lenkų kalboje nauji žodžiai sunkiai skinasi sau kelią, kalbos vartotojams sunku keisti gerai žinomas ir tvirtai lenkų kalboje įsitvirtinusias sąvokas naujais žodžiais. Terminologinėms naujienoms jaučiame tiesiog instinktyvų pasipriešinimą. Nors yra situacijų, kai kapituliacija nereiškia rezignacijos, o tik tai, kad yra ieškoma būdų analitinėms procedūroms. Būtent su tokia situacija susiduriame kurdami naują teorinį modelį, besiremiantį binarine opozicija: „Šis modelis remiasi

žodžio ir rašto, tiksliau, oralumo (angl. *orality*) ir literalumo (angl. *literacy*) priešprieša. Priimu tokį neologizmą, kadangi nerandu geresnio“ (p. 76). Pats bandžiau surasti šių anglškų terminų atitikmenis ir „žodžiu“, ir „raštu“, juk šių žodžių reikšmė jau yra apibrėžta, nusakyta ir tiesiog neatitinka to, ką oralumo teorijos kūrėjai turėjo omenyje. Nes jeigu oralumą vertinsime pirmykštės kultūros kontekste, taigi besiremiantį tik vienu komunikacijos būdu, tai jo vienumas, nepakartojamumas ir neišverčiamumas tampa tiesiog akivaizdus.

Gali stebinti tai, kad pirmykštė kultūra, kuri rėmėsi oralumu, žodžiu, iš esmės yra *monologo* kultūra, taigi ir vienakrypties žinios. Tokia žinia remiasi bendruomenė, iš jos „išauga“, ypatingomis procedūromis (ritualiniais ir ritminiais kartojimais) ją sutelkia ir perduoda žinią iš kartos į kartą. Tai yra ne tik stubinantis, bet ir paradoksalus teiginys. Netgi esu linkęs, beje, sekdamas Walterio Ong'o intuicijos nuorodomis, oralume įžvelgti dialogiškumo ir receptyvumo sinonimą. Galbūt reikėtų išskirti keletą *oralumų*: įtvirtinantį nekintančią grupinės atminties žinią, tekstą (taigi monologinį) ir kitą, labiau priklausančią nuo situacijos, linkusį keistis priklausomai nuo kontakto su kitu (taigi dialoginį). Apie tai dar reikėtų pamąstyti ir aiškiau tai apibrėžti, faktas, kad Platonas iš idealiosios valstybės išvarė poetus, reikalauję ypatingo dėmesio (apie tai, beje, kalba ir pats Mencwelis, remdamasis Alfredo Gawrońsko esė*). Nes juk neužtenka pasakyti, kad abu kultūriniai idealai – homeriškasis, besiremiantis tradicija ir ant jos pamatų ugdoma tapatybė, ir platoniškasis, dialoginis, ginčė su esančia tradicija įžvelgiantis išminčiaus idealą, – puikiai sugyvena. Ir, ko gero, neatsitiktinai būtent Sokratas, o ne Homeras, buvo pripažintas išminties mylėtojo paradigma.

Žodžio antropologiją ir kultūros istoriją sieja dinamiški ir kūrybingi santykiai, o jų bendras buvimas ir vienai, ir kitai duoda naudos. Viena suteikia reikiamus interpretacinius instrumentus, kita yra puiki medžiaga, kurioje ta pirmoji gali save patikrinti: „Žodžio antropologija konstruoja komunikacijos sistemų teorijos modelius ir simbolinį bei praktinį jų veiksmingumą. Kultūros istorija nustato komunikacijos dominantes ir tiria visų duotoje kultūroje veiksmingų komunikacijos sistemų tarpusavio santykius“ (p. 90). Tokiu būdu suprantamos dominantės taip pat leidžia įrašyti binarinę opoziciją *oralumą* ir *literalumą* į nepaprastai šiuolaikiškai skambantį intelektualų vaidmens ir vietos visuomenėje kontekstą. O nuo čia jau tik žingsnis iki interpretacinio rakto, kuris leistų suprasti visus ieškomus ir atrastus visuomenės skaudulius. Nepasiduodant tai įkyriai pagundai, pasitenkinkime dviejų protavimo būdų – monologinio ir dialoginio – nurodymu, aplikacijas palikdami publicistams: „Komunikacijos (atskirtos kaip modelis) plotmėje *oralumo* ir *literalumo* opoziciją atitinka *monologiško* ir *dialogiško* mentaliteto opozicija, o šią sociologinėje plotmėje (kuri yra mokslinis konstruktas) atitinka *paprastų* ir *išsivysčiusių* visuomenių opozicija“ (p. 95).

* A. Gawroński. *Dlaczego Platon wykluczył poetów z państwa?* Idem, *Dlaczego Platon wykluczył poetów z państwa? U źródeł współczesnych badań nad językiem*. Kraków: Znak, 1984, p. 39–64.

Nauda iš to, kad siekdami pažinimo remiamės ir žodžio antropologija, ir kultūros istorija, atrodo, yra akivaizdi: „Taigi žodžio antropologija paruošia kultūros istorijos problematiką. Pagrindinės jos kategorijos (*oralumas* – *literalumas*), kurių naudojimą apribojome būtinomis restrikcijomis, leidžia patalpinti tą istoriją į skaidrią idealių kultūros tipų sekvenciją“ (p. 98). Svarbu pridurti, kad nei toji sekvencija, nei patys idealūs kultūros istorijos tipai neišsenka, tačiau tai visiškai nereiškia, kad nereikia stengtis jų aprašyti.

LESZEK KOLANKIEWICZ: Šio pasisakymo pastraipose norėčiau tik papasakoti apie knygų „Communicare“ seriją, kurioje kaip tik ir pasirodė *Antropologinė vaizduotė*. Šioje leidyklos „Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego“ serijoje randame ir profeso-rius Stanisława Obireko klasikinių darbų vertimus. Paminėsiu ir Jacko Goody*, Erico Havelocko** knygas. Apie jas taip pat kalba ir Andrzejus Mencwelis. Galima paklausti, kodėl būtent miniu jau klasika tapusius tekstus, o ne naujienas? Pasistengsiu atsakyti į šį klausimą, pateikdamas konkretų pavyzdį: tais laikais, kai Marshallas McLuhanas formulavo savo koncepciją, Lenkijoje buvo tik viena televizija, kai gavome – Maciejaus Szczepanskio televizijos epochoje – pirmąjį jo raštų leidimą***, ir visai kas kita vėliau, t. y. tada, kai pradėjo kurti tokius televizijos *show* kaip „Didysis brolis“, t. y. vadinamuosius parengtus ir iš užsienio perkamus formatus. Tik tada televizija tapo tuo, ką aprašė McLuhanas. Aišku, tam tikros teorijos, kurios Vakaruose jau buvo tapusios klasikinėmis, mus kaip kultūrinės realybės aprašomoji kalba pasiekia pavėluotai – šiuo atveju tai suprantama – ir tik dabar gali gyvai suskambėti, jei pasitelkiame antropologinę vaizduotę.

prieiga per internetą:
<http://wyborcza.pl>

ROCH SULIMA: Papildydamas tai, ką pasakei apie teoriją ir istoriją, pridėčiau dar veiklą ir praktiką. Gal tai, ką norėčiau pasakyti, skambėtų geriau įvedus istorinį foną.

Pradėsiu nuo to, kad šioje knygoje yra aprašyta mano laikų, mano kartos intelektualinė biografija. Kai 1960 metų pradžioje atsidūriau Varšuvos polonistikoje, joje kariavo Leonas Chwistekas ir Stanisławas Ignacy Witkiewicz (Witkacy), o aš ketinau užsiimti liaudies epika, balade, pasaka. Į pagalbą mums atėjo prof. Maria Renata Mayenowa, iš kurios sužinojome apie Proppą. Kitaip tariant, ketinau užsiimti oralumu ir raštu, nors tada ši problematika dėvėjo filologinį tautosakos ir literatūros drabužį.

* J. Goody. *Logika pisma a organizacja społeczna*, op. cit.

** E. A. Havelock. *Muza uczy się pisać...*; E. A. Havelock: *Przedmowa do Platona*, op. cit.

*** M. McLuhan. *Wybór pism. Przekazniki, czyli przedłużenie człowieka; Galaktyka Gutenberga; Poza punktem zbiegu*. Sudarė J. Fuksiewicz, vertė K. Jakubowicz. Pratarinę parašė K. Teodor Toeplitz. Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1975.

Net pačiose drąsiausiose mintyse tuo metu negalėjau numatyti, kad oralumo ir rašto, balso ir raidės, primityvumo ir dabarties problemos taip išsiskleis ir duos tokių puikių vaisių Mencwelio *Antropologinės vaizduotės* koncepcijoje, kad atsiras pačiame XX amžiaus antrosios pusės „medijų revoliucijos“ centre, o šiandien atsидurs interneto technologijų rate. Negalėjau net tikėtis to, kad kurpių (kurpiai – Centrinės ir Rytų Lenkijos etnografinio regiono gyventojai, vert. past.) pjūties dainos skambės universiteto auditorijose, kuriose vyksta kultūros animacijos (šiai disciplinai pagrindus Lenkijos kultūros institute taip pat padėjo ir Mencwelis) užsiėmimai. Vertėtų pastebėti, kad šios animacijos prielaidos ir toliau yra visuomeniškos, o ne vadybinės. Tai taip pat yra Mencwelio *Antropologinės vaizduotės* teorijos praktika, kai tyrinėjimai atsiskleidžia kaip veikla kultūroje, o veikla – kaip kultūros tyrimai. „Kultūros žinovas yra auklėtojas“, – sako profesorius Mencwelis.

Žinoma, patraukliausia pažintine prasme ir, be abejo, centrinė šios knygos tema yra *antropologinės kultūros istorijos* projektas. Tokios sisteminės, apimančios visas istorines epochas, stipriai filosofiskai motyvuotos knygos mes dar neturėjome. Tiesiog negaliu pateikti jokio panašios knygos pavyzdžio! Ši knyga – tai vainikas ant „antropologinės vaizduotės“ koncepcijos galvos. Jos išskirtinumą lemia ir kvietimas „bendrauti“ (susigiminiuoti), t. y. pasidalinti arba bent jau stengtis pasidalinti tam tikru mokslinio elgesio pavyzdžiu, tam tikru galvojimo, mąstymo apie žmogų būdu. Prisipažinsiu, kad tokia kaimynystė su Mencweliu gali kelti rūpesčių, kadangi Mencwelis yra nepaprastai reiklus kaimynas.

Nors jo kūrinys yra „atviras“, *apimantis daugelį sričių*, bet atrodo, kad teorija yra „baigtinė“. Mencwelis mąsto ne disciplinomis, bet mokslo sritimis. Iš čia ir kyla visi anksčiau minėti kaimynystės (esant jo kaimynu) rūpesčiai. Skyriuje „*Historia i antropologia. Wstępne uwagi teoretyczne*“ („Istorija ir antropologija. Įvadinės teorinės pastabos“) autorius tiesiai šviesiai kalba apie savo projektus kaip „peržengiančius sritis“. Man tai yra ne tiek „interdiscipliniškumo“ (kuris moksliniame gyvenime tapo tokiu uosto darbuotoju, skaičiuojančiu prekes), kiek „transsritiškumo“ (*transdziedzinowości*) postulatus. Mencwelis žvelgia žymiai plačiau nei reikalauja disciplinos ribos. Nes sritys yra atrandamos, o disciplinoms pirmiausia reikia paklusti. Ir kai pradedi eiti šiuo keliu, neturėtų stebinti daugelis išlygų ir pastabų dėl „kuklių pažinimo galimybių“, apie kurias autorius kalba skyriaus „*Historia i antropologia*“ („Istorija ir antropologija“) pradžioje.

Teoriškai pristatomose srityse Mencwelis gali „giminiuoti“ ir susitikinėti su antikos ir viduramžių tyrinėtoju, su idėjų istoriku, folkloro tyrėju, medijų žinovu, „grynuoju“, t. y. formalioju antropologu, užsiimančiu kuria nors viena kognityviaja, interpretacine ar panašia antropologija. Mencweliui nereikia kalbėti apie dabar itin madingą „etinių posūkį“ antropologijoje, kadangi visas „antropologinės vaizduotės“ projektas yra pagrįstas etika ir patalpintas „už absoliutizmą“ ribų. Kultūros vertybės yra tuo pačiu metu ir idėjos, ir uždaviniai.

Šioje knygoje, ko gero, labiau galvojama apie antikos medijas nei lenkų kalbos „medijas“, apie kurias rašo polonistai.

Yra dar vienas dalykas, į kurį norėčiau atkreipti ypatingą dėmesį. *Antropologinės vaizduotės* autorius eina „svarbiausiųjų problemų“ keliu. Jį labiau domina darbščios *sistematizacijos* nei efektingos tematizacijos, kurios dažnai karaliauja vadinamose „kultūros studijose“, kuriose galima rašyti kaip nori ir apie ką nori, arba kuriomis yra užsiimama dangstantis „dabarties antropologijos“ šydu. Mencwelis ironiškai visa tai komentuoja pasitelkdamas žinomą formulę, kuri, beje, tapo vieno iš knygos poskyrių pavadinimu „*Niech rozkwitają wszystkie kwiaty*“ („Težydi visos gėlės“).

Taigi „antropologinės vaizduotės“ darželyje visos tos gėlės ir gėlytės buvo aprašytos. Netgi buvo įvardintas sodininkas, kuris atsako už tą darželį. Tai atliko darbštusis profesorius Winclawskio magistrantas Pawełas Luczeczko knygoje *Zrozumieć własną kulturę. Antropologia współczesności w Polsce (Suprasti savą kultūrą. Dabarties antropologija Lenkijoje)*. Be kita ko, šioje knygoje rašoma: „Ko gero, svarbiausias šiais metais (pradėtas net 1995 m.) atiduotas *Kontekstų* skaitytojams tekstas buvo Andrzejaus Mencwelio *Antropologinė vaizduotė*. Šis tekstas – tai savotiškas antropologinės vaizduotės manifestas“*. Toliau autorius rašo, kaip šią sąvoką supranta ir galiausiai primena mūsų mokslinėje aplinkoje išleistą *Antropologia kultury (Kultūros antropologijos)* tomą**, komentuodamas jį taip: „Šioje knygoje esantys tekstai – tai programa, kurioje surasime antropologinį požiūrį į dabarties kultūrą, netgi dar daugiau, būtent toks požiūris plačiai akcentuojamas ir tampa esminiu etapu dabarties antropologijos institucionalizacijos srityje“***. Taigi įvairūs būna autorių intencijų likimai!

Įvesdamas „antropologinės vaizduotės“ optiką, Mencwelis patalpina ją už/virš šiandien įtakingų kultūros antropologijos mokyklų ir srovių, jis akcentuoja *kultūralizmo* kaip kultūros supratimo ir buvimo kultūroje tradiciją. Mencwelis atranda naują ir patvirtina seną „humanistinio veiksnio“ koncepcijos naudą. Beje, Mencwelis sugėba *skaityti klasikus*. Prieš daugelį metų kalbėjau su viena etnologe, kuri pasakė, kad skaito tik tas knygas, kurioms yra mažiau nei penkeri metai!

Jeigu gerai suprantu knygos idėją, dar labiau išplėtotą baigiamajame knygos žodyje „*Dlaczego kulturalizm?*“ („Kodėl kultūralizmas?“), tai pagrįstai galiu teigti, kad dešimčių tyrimų mokyklų, dešimčių šiandien įtakingų „antropologijų“ ir, ko gero, jau dviejų šimtų akademinių kultūros apibrėžimų akivaizdoje turėtume liautis jaustis amžiniais skolininkais ar vargšais giminaičiais mokslų apie kultūrą srityje. Mažų mažiausiai, ką galime pasakyti, kad mes patys jau turime savo kultūros antropologijos mokyklą.

* P. Luczeczko. *Zrozumieć własną kulturę. Antropologia współczesności w Polsce*. Krakow: Zakład Wydawniczy „Nomos“, 2006, p. 93.

** *Antropologia kultury*. Sudarė G. Godlewski, L. Kolankiewicz, A. Mencwel, M. Pęczak, įvadas ir red. A. Mencwel. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1995, 1998, 2001, 2005.

*** Ten pat.

Vertėtų pabrėžti ir ypatingą autoriaus santūrumą vis naujų disciplinų, naujų paradigų, lūžių ir revoliucijų kūrimo ar savikūros humanistikoje atžvilgiu. Netgi tokį apibrėžimą kaip „komunikacinė revoliucija“ autorius rašo kabutėse. Mencwelis pasisako už „materialiuosius veiksnius“, o antropologija vadina žinias (žinojimą) apie tai, kas „išlieka“. Paskutinis žodis knygoje yra epitetas „universalus“.

Tokia pozicija, tokia „instrumentų visuma“ leidžia gana laisvai ir veiksmingai naviguoti reikšmių bangų sukeltoje audroje, kurią dažniausiai vadiname postmodernia realybe. Ir visa tai tam, kad apgintume kultūros procesų tęstinumą. Ne tik intelektualinis knygos įsipareigojimas, bet ir diskretiška jos retorika, kurią grubiai pavadinsiu *optimizmo retorika*, leidžia – nepaisant nieko – ir vėl į visumą sulipdyti pažirusį pasaulio vaizdą. Nepaisant greičio ir skubėjimo sindromų bei „akimirkos tironijos“.

LESZEK KOLANKIEWICZ: Profesoriaus Sulimos pasisakymą dar galima laikyti esančiu teorijos pusėje. Įsitraukdami į mūsų diskusiją dar labiau galime įsitikinti, kad padalijimas į teoriją ir istoriją yra iš esmės techniškas, reikalingas tik diskursui organizuoti: šiuo atveju tiesiog neįmanoma nubrėžti aiškios demarkacinės linijos. Matyt, taip turi būti, kad tiriant kultūrą tos dvi pusės turėtų tarpusavyje sąveikauti.

Nepaisant to, norėčiau laikytis diskusijos pradžioje priimto principo, kurį galbūt toliau diskutuodami dekonstruosime. Taigi dabar siūlau pereiti prie istorijos. Norėčiau prašyti pasisakyti profesorių Karolį Modzelewski.

prieiga per internetą:
<http://www.goodreads.com>

KAROL MODZELEWSKI: *Antropologinė vaizduotė* – tai problemiška knyga. Būtent tokį komplimentą privalau pasakyti autoriui pačioje pasisakymo pradžioje. Ko gero, mažiausiai problemiška yra tai, kad knygos pavadinimas yra tikėjimo išpažinimas ir tam tikra programa. Antropologinė vaizduotė – paprasčiausiai tariant – tai tokia vaizduotė, kuri leidžia suprasti labiau kitas nei mūsų kultūras. Tai ne tik programa, tai taip pat ir vertybė. Tokia vertybė, kuriai mūsų laikais kyla pavojus ir kurią reikia ginti. Pavojų jai kelia globalizacija, t. y. tai, ką visi matome, ką visi patiriame ir apie ką kai kurie dar ir susimąsto. Globalizaciją lydi minčių uniformizacija (suvienodėjimas) ir turiu omenyje ne tik tai, kad trūksta

įvairovės, bet ir tai, kad vienodėjant mintims mes patys atsiduriame pavojuje, netgi mirtiname pavojuje.

Prieš paaiškindamas, ką turiu omeny, noriu priminti, kad knygą, apie kurią kalbame, autorius žaismingai pradeda savo nuostabia esė apie gražųjį šedevrą, tai yra „*Ogniem i mieczem*“ („Ugnimi ir kalaviju“), ir pasakoja anekdotą apie tai, kad kino teatre rodant šį filmą vienas iš jo herojų Skrzetuskis iš ekrano prabyla tokiais žodžiais: „Mielaširdingas karaliau, atvyko draugas (*towarzysz*, Lenkijos Liaudies Respublikos laikų kreipinys – vert. past.) iš Zbaražo“, o salė prapliūsta nesuvaldomu juoku. Jeigu

galima tokioje knygoje ir visai rimtai užsiimti tokiais dalykais kaip televizijos programa „Didysis brolis“, tai gal vertėjo užsiminti ir apie tokį dramatišką įvykį kaip didžiausiais teroristinis išpuolis naujam šimtmečiui prasidėjus – dviejų Niujorko dangoraižių užpuolimas. Tai gali skambėti keistai, gal net prasčiokiškai, bet aš vis dėlto priminčiau, kad JAV specialiosios tarnybos turėjo visus dėlionės elementus, kurie leido tą išpuolį numatyti ir apsidrausti. Juk buvo žinoma, kad savižudiški aktai islamo išpažinėjams, teroristams nėra naujiena. Panašus išpuolis prieš amerikiečių karinį laivą, į kurį atsitrenkė sprogstamosiomis medžiagomis prikrautas motorlaivis, buvo kaip bandymas įvykdyti teroristinį aktą ir *World Trade Centre* dangoraižiuose. Amerikiečių žvalgyba juk, ko gero, žinojo, kad šie du dangoraižiai fundamentaliųjų islamistų akyse yra blogi nešančiojo kapitalizmo simbolis, gal net svarbiausias simbolis. Taip pat buvo žinoma žvalgybos ir policijos duomenų dėka, kad terorizmu įtariami žmonės mokosi pilotuoti lėktuvus, bet nesimoko, kaip juos nutūpdyti. Iš esmės, viskas buvo žinoma. Kas gi trukdė sujungti visus tuos elementus į visumą ir bent jau sustiprinti saugumo kontrolę oro uostuose? Antropologinės vaizduotės stoka ir, sakyčiau, istorinės vaizduotės trūkumas galbūt labiau suprantamas šalyje, kur bendra istorinė atmintis nesiekia toliau nei Naujojo pasaulio kolonizavimas. Taip pat ir gebėjimo įsijausti į tai, ką jaučia teroristas, sugebėjimo mąstyti taip, kaip jis mąsto, nebuvimas – tai yra pagrindinių praktinių gebėjimų stoka. Už tokių trūkumų galima užkliūti, suklupti ir nepaprastai skaudžiai užsigauti. Todėl šūkis „daugiau antropologinės vaizduotės“ yra vertybė, turinti esminę praktinę reikšmę, tai vertybė, kuriai gresia pavojus.

Viena iš problemų, kuri kyla kalbant apie Mencwelio knygą, yra ta, kad jos tematika yra išplėtotą. Perskaičius pirmąją kartą, atrodo, kad joje kalbama apie tiek daug dalykų, kad net sunku pasakyti, kas gi juos visus jungia. Skaitant antrąją kartą, išgilinus akivaizdu, kad visus tuos dalykus jungia tam tikras integraliosios humanistikos sumanymas. Humanistiką jau ne kartą buvo bandyta integruoti. Netgi pasakyčiau, kad tą bandymą atrasime humanistikos genotipe. Beje, kadaise humanistika jau buvo integruota, užtenka priminti pirmuosius pasaulio etnografus, kurie tuo pačiu metu buvo žymiausi istorikai. Etnografijos tėvu visi laikome Herodotą, kartais ir Tacitą. Norėčiau priminti vieną sakinį iš *Germanios*, kuris puikiai tinka Mencwelio knygai: „Senosiose dainose, kurios yra vienintelis germanų tradicijos ir istorijos šaltinis (*quod unum apud eos memoriae et annalium genus est*), germanai apdainuoja dievą Tuistoną, kurį pagimdė žemė. Jam priskiria sūnų Manną, giminės protoplastą ir įkūrėją, o Mannui – tris sūnus, kurių vardai tapo arčiausiai Okeano gyvenančių Ingevonų, per vidurį gyvenančių Herminonų, o likusiųjų Istevonų pavadinimu“*. Taigi matome, kaip teogoninis mitas siejasi su etnogenetiniu mitu, paaiškinančiu germanų genčių atsiradimą ir kilmę. Trumpai tariant, iš karto patenkame į patį etnologinės problematikos,

* Tacitas. *Germania*, skyrius 2, p. 18.

kurios šiandien nė vienas rimtas antropologas ir istorikas neturėtų vengti, branduolį. Vėliau visa tai suskeldėjo į begalę dalelių: istorija ėjo sau, sociologija – sau, ekonomika atsiribojo taip, kad iki šiol eina visiškai atskirai ir mano esanti mokslu, kuris viską gali įsprausti į tiesos ir netiesos kategorijas, viską sugeba numatyti, o vėliau paaiškinti, kodėl viskas vyko visiškai kitaip nei ji buvo numachiusi. O vis dėlto buvo bandymų vėl viską apjungti. Ko gero, labiausiai vykęs ir jo išpažinėjams veiksmingiausias buvo marksizmas, kuris jau yra praeityje. Tiesą sakant, nežinau, ar marksizmą tikrai jau pergyvenome, tačiau kaip bandymą susieti, sulipdyti humanistiką – tikrai. Šiandien iš naujo bandome viską sujungti į visumą, tačiau šis bandymas kaip integracija reiškia jau visai ką kita.

Andrzejus Mencwelis, kuris yra literatūrologas ir kultūros tyrinėtojas, kaip jungtį arba tai, kas galėtų vėl viską sujungti į vieną visumą, siūlo komunikacijos teoriją, o tiksliau tariant – tarpžmogiškosios komunikacijos teoriją. Kiekvienam tikram istorikui tai turėtų atrodyti gana viliojantis dalykas, kadangi mūsų disciplinoje pirmasis žingsnis yra šaltinio kritika. Kai tik atsirado istoriografija su rimtomis istoriografinėmis ambicijomis, šaltinis buvo pradėtas apžiūrinėti iš visų įmanomų pusių. Buvo pradėta tikrinti, ar tai, kas jame parašyta, yra tiesa, ką galime iš to šaltinio sužinoti, ko sužinoti negalime. Šioje srityje labiausiai nusipelnė pozityvistinė istoriografija. Turiu omenyje tuos milžinus, kuriuos seniai atmetėme, bet ant kurių pečių visi stovime ir todėl su pasitenkinimu galime pasakyti, kad matome žymiai geriau ir toliau negu jie. Neaiškinsiu, ką reiškia tos pagrindinės techninės priemonės, kurias sugalvojo pozityvistai ir be kurių istorikai negali išsiversti. Tačiau tame pagrindiniame metodų sąvade trūksta komunikacijos teorijos. Juk šaltinis – tai komunikatas (pranešimas), kuris buvo adresuotas ne mums. Skaitydami šaltinį mes elgiamės taip, lyg skaitytume svetimus laiškus be jų autoriaus, dažniausiai jau mirusio, leidimo. Žinoma, išskyrus tuos laiškus, kurie šiandien taip noriai yra spausdinami. Taigi dažniausiai tų laiškų autorius ir adresatas jau yra mirę, be to, kiekvienas jų priklausė kitai nei mūsų kultūrai, kartais net skirtingoms kultūroms. Taigi situacija tokia pati kaip komunikacijoje tarp oralinės ir rašto kultūros. Norėdami suprasti tekstus, turime įveikti tam tikrą generacijos šifrą, t. y. turime atpažinti tos kultūros komunikacinį kodą, kuris skiriasi nuo mūsų kultūros komunikacinio kodo. Kadangi mėgstu remtis autoritetais, ypač politiniais, leisiu sau pacituoti didžiausią institucinį Lenkijos Respublikos autoritetą, dabartinį Prezidentą. Kartą žvilgterėjo jis į savo bylą, saugomą Tautos atminties institute (bylą, kurią socialistinės Lenkijos laikais kūrė tuometiniai saugumiečiai – vert. past.). Be abejonės, tokia byla yra istorinis šaltinis. Na, ir ką pasakė ponas Prezidentas? Pasakė sąžiningai ir nepaprastai nuoširdžiai: „Tai saugumietiška pasaulio vizija“. Ką tai reiškia: saugumietiška pasaulio vizija? Nei daugiau, nei mažiau, o tik tiek, kad tai yra tik kitokiu komunikaciniu kodu nei pono Prezidento, jo gimtosios aplinkos, kultūros, organizuotos remiantis tomis vertybėmis, kurias jis išpažįsta, komunikacinis kodas, užrašyta informacijos visuma. Trumpai tariant, su skirtingais komunika-

ciniais kodais susiduriame taip pat ir mūsų laikais. Taigi, kaip matote, tai yra ne tik istorikų, dažniausiai tiriančių istorines kultūras ir visuomenes bei besistengiančių jas interpretuoti ir suprasti taikant empatiją, problema. Tuo atveju, apie kurį kalbėjo ponas Prezidentas, reikia pasitelkiant empatiją bandyti suprasti saugumiečių terpę, jų hierarchiją, viršininkus ir pavaldinius, politinės valdžios atstovus ir stengtis pateikti atitinkamą interpretaciją. Kitaip sakant, yra reikalingos nepaprastai plačios žinios ir sugebėjimas atitinkamai prieiti prie tiriamojo objekto, t. y. prie žmonių, kuriuos tiriamo, ir prie komunikacinių kodų.

Ko reikia, norint interpretuoti su empatija? Be abejo, empatijos, tačiau reikia daugiau: ir trupučio simpatijos. Nesuprasime to, kurio atžvilgiu deklaruojame empatiją, bet kuriam absoliučiai nejaučiame simpatijos. Tokį asmenį galime tik pasmerkti. Kartais, žinoma, naudinga yra smerkti. Tautoms to reikia, ypač toms, kurios yra po tam tikrų istorinių įvykių: italams po fašizmo, vokiečiams po nacizmo. Mums taip pat to reikia po komunizmo, nes kiekvienas, kas gyveno tuo metu, jaučiasi daugiau ar mažiau susitęsęs tam tikro pobūdžio konformizmu buvusios sistemos atžvilgiu. Be konformizmo tokios sistemos nebūtų galėjusios egzistuoti, nežiūrint to, kad jos turėjo milžiniškus, gerai išplėtotus prievartos instrumentus. Taigi, ko reikia, norint apsivalyti? Aišku: reikia mesti akmenį. Kas pirmas svies akmenį, tas bus be nuodėmės, kaip rašoma Šventajame Rašte. Tiesa, jame rašoma atvirkščiai, tačiau tai tikriausiai nėra esminis dalykas tiems, kurie jaučia itin gilų poreikį smerkti. Kalbu apie tai, nes man atrodo, kad tai yra svarbu apmąstymų apie simpatiją perspektyvoje. Mat atsiranda gana dramatiškas, pasipiktinimą keliantis suvokimas, kad jeigu tiriame hilterininkus, taikydami Mencwelio antropologinės vaizduotės kategorijas, turime savyje kažką panašaus atrasti. Turime atrasti savyje ir gebėjimą jausti jiems simpatiją tokią pačią kaip saugumiečiams, Stalino pakalikams. Beje, kai kuriuos stalinistus, tuos „raupsuotuosius“ (kalbu, žinoma, apie savo kartą) mes patys kuo puikiau pažinojome ir netgi juos mylėjome. Kartais visa tai nekelia tokio didelio pasipiktinimo, kaip atrodytų iš pirmo žvilgsnio, nors, jeigu kalbame apie hitlerininkus, kiekvieną iš mūsų net supurto. Vis dėlto pasitelksiu į pagalbą prieš mane pasisakiusį Stanisławą Obireką, kuris šiais klausimais turi žymiau daugiau kompetencijų nei aš – jie taip pat yra mūsų artimieji. Ir tą panašumą, tą artumą turime savyje atrasti, kad savo vidumi pamatytume tai, kas kelia pavojų ir mums, ir kitiems. Svarbu yra tai, kad sugebėtume juos suprasti, su jais nesitapatindami. Ši knyga – tai kelias į tokią suprantančią humanistiką, ne tik istoriją.

Jeigu norime atsakyti į svarbius klausimus, bendrus visai humanistikai, tai mums reikalingas interdisciplininis bendradarbiavimas. Gal tai ir banalu, tačiau be tokio bendradarbiavimo paprasčiausiai neišsiversime. Pateiksiu mokslo sričių persipynimo pavyzdį, kaip kartais jos gali persipinti. Tas pavyzdys galbūt jus nustebins, nes yra susijęs su vienu žinomiausiu ir Lenkijoje galbūt didžiausiu viduramžių specialistu, mano mokytoju Aleksandru Gieysztoru. Neseniai serijoje „Comunicare“ išleis-

toje jo knygoje *Mitologia Słowian (Slavų mitologija)**, Gieysztoras sau leido visiškai negirdėtą neregėtą dalyką, ypač vertinant iš pozityvistinės istoriografijos, įvairių draudimų ir apribojimų pusės: jam neužteko vien tik informacijos iš šaltinių, susijusių su įvairiausiomis ir skirtingais laikais atsiradusiomis gentimis. Į savąją interpretaciją jis įtraukė ir etnografų surinktą informaciją, t. y. etnografinį XIX a. pab. ir XX a. pr. liaudies kultūros aprašymą, traktuodamas jį kaip šaltinį, padedantį rekonstruoti ikikrikščioniškuosius slavų tikėjimus. O štai ir minėtasis pavyzdys, beje, mano mėgstamiausias.

XII a. pab. Sakso Gramatiko kronika remiasi misionierių patirtimi, liudijimais, nors iš tiesų kroniką padiktavo vyriausiasis politinis danų misijos prieš slavus Rugijos saloje „komisaras“. Taigi toje kronikoje yra pasakojimas apie derliaus nuėmimo šventę, kuri vyksta prieš Šventovydo šventyklą. Žynys stovi nugara į stabą, prasiveria uždanga ir matome patį Šventovydą. Kulminaciniu iškilmių momentu įnešamas didžiulis aukojamos duonos kepalas, žynys jį deda tarp savęs ir susirinkusiųjų žmonių. Ir klausia: „Ar matote mane?“, minia atsako: „Matome tave, matome tave“. „Tad tebūnie taip, kad kitais metais manęs nematytumėte“, – sako žynys. Žinoma, tai yra palinkėjimas geresnio derliaus. Gieysztoras kažkur viename Bulgarijos kaime surado etnologų XX a. pr. užrašytą pasakojimą: mažo kaimelio cerkvėje jos globėjo, vietos šventojo dieną popas stovi prie žmonių suneštų duonos kepaliukų krūvos ir klausia susirinkusiųjų: „Matote mane?“, o žmonės atsako: „Matome tave“. – „Tad tebūnie taip, kad kitais metais manęs nematytumėte“. Taigi abiem atvejais susiduriame su absoliučiai identišku apeigų dialogu. Žinoma, galime pasakyti, kad apeigos nesusijusios tarpusavyje, nes tai skirtingo pobūdžio šaltiniai, tai skirtingi laikai. Bulgarijos atveju susiduriame su krikščioniška kultūra, suprantama – kaimietiška, archajine, bet krikščioniška, o Sakso Gramatiko aprašytas atvejis yra pagoniškas, susiduriame su barbarais, ikivalstybine struktūra ir į valstybinę struktūrą dar nesusiorganizavusia visuomene. Tačiau dialogas juk toks pats. Žinoma, galima atgręžti nugarą į šį tapatumą, galima pasakyti kaip ta poniutė, kuri į vaiko klausimą apie žirafą atsakė, kad nėra tokių gyvūnų. Šiuo atveju Gieysztoras, nepaprastai kompetetingas lyginamosios religijotyros specialistas, turintis taip pat ir etnografinių žinių, žengė žingsnį link jungtinės interdisciplininės interpretacijos. Tam, kad galėtume eiti jungtinės interpretacijos linkme reikia mokėti dalintis savo srityje sukauptomis profesinėmis žiniomis su kitais. Visiškai peržengti kompetencijos ribų, žinoma, neįmanoma, tačiau reikia drauge ieškoti jungiančių klausimų ir drauge ieškoti atsakymų į juos. Tai ir yra išėjimas iš savo daržo. Tvoros, skiriančios mūsų disciplinas, sugriovimas. Esu įsitikinęs ir šį savo įsitikinimą kol kas nedrąsiai bandžiau išreikšti savo tyrimuose, kad praeitis nemiršta, kad ji gyvena mūsų dabartyje, tik labai dažnai nesugebame jos atpažinti. Mes, istorikai, labai dažnai nesugebame atpažinti to, kad praeities pėdsakai

* A. Gieysztor. *Mitologia Słowian*, op. cit.

slypi mūsų dabartyje, kad dabartis – tai praeities tąsa, jos palikimas. O netgi jeigu sugebame atpažinti, tai nesugebame paaiškinti, kaip ji veikia dabarties kultūroje. Būtent todėl mums reikia antropologo, sociologo, kultūros tyrėjo, literatūrologo. Tam, kad sugebėtume geriau pažinti vietas mūsų dabarties žemėlapyje, kad mokėtume judėti toje dabartyje. Turime išeiti iš už savo tvorų tam, kad drauge užduotume svarbiausius klausimus ir kad bendromis jėgomis, tačiau kiekvienas, remdamasis savo žiniomis ir kompetencijomis, ieškotume atsakymų. Tam ir kviečia ši knyga, iš akademinio požiūrio taško tai, ko gero, yra svarbiausia jos idėja.

LESZEK KOLANKIEWICZ: Turiu dvi pastabas. Ko gero, niekada nėra per daug priminti, kokią didelę reikšmę humanitariniais mokslams turėjo Jeano Jacques'o Rousseau mintys. Juk jis buvo sociologijos pradininkas, kaip tai parodė Emile'is Durkheimas, o taip pat ir antropologijos pradininkas, kaip vėliau įrodė Claude'as Lévi-Straussas, kuris, beje, priminė garsiąją *Samprotavimų apie žmonių nelygybės kilmę ir pagrindus* mintį, kurioje Rousseau sako, kad jau geriau būtų linkęs apsiriki dėl beždžionių, vadindamas jas kita žmonių gentimi, nei atvirkščiai, t. y. degraduoti kokią nors žmonių gentį ir vadinti ją beždžionėmis. Šiuo atveju matau empatijai, apie kurią kalbėjo profesorius Karolis Modzelewskis, artimą nusiteikimą, nors Lévi-Strausso mintis yra susijusi greičiau su gailesčiu, o gal net su gailesčiu kitų kultūrų būtybių atžvilgiu. Taigi tokia būtų ta minimali supratimo ar pastangų suprasti sąlyga.

Kita mano pastaba yra susijusi su filmu *Trys Kondoro dienos*, kurį prisimčiau, klausydamas profesoriaus Modzelewskio. Galbūt šis filmas ir nėra kino meno šedevras, bet atmintyje išlieka. Priminsiu, kad tai sensacijomis grįstas filmas, prasidedantis tuo, kad yra išžudomi visi slaptosios CŽV agentūros, kurią sudaro literatūrologai, agentai. Jų užduotis buvo analizuoti naratyvines naujausių romanų struktūras, siekiant atskleisti tam tikrus dėsningumus tam, kad būtų galima užbėgti už akių galimam teroristiniam išpuoliui. Tai taip pat yra pavyzdys, kai remiamasi antropologine vaizduote ir siekiama parodyti, kaip literatūra ir apskritai menas gali jungtis su istorija.

prieiga per internetą: <http://bialystok.gazeta.pl>

HENRYK SAMSONOWICZ: Nuoširdžiai prisipažinsiu, kad jaučiausi nedrąsiai, kai man buvo pasiūlyta dalyvauti diskusijoje *Antropologinės vaizduotės* tema. Temų, kurios yra nagrinėjamos šioje knygoje, gausa sukelia nevisavertiškumo kompleksą, bet ir verčia būti nuolankiam tokios temų gausos atžvilgiu. Perskaitęs šią knygą norėjau pasakyti tai, ką tik grįžusi iš bažnyčios pasakė viena jauna mergina kalnų miestelyje Małe Ciche: „Apsiverčiau iš susižavėjimo“. – „O apie ką kalbėjo kunigas?“ – „O to taip ir nesupratau“. Man atsitiko

panašiai, nes užplūdo panašūs jausmai, kuriuos dabar ir dedikuojau autoriui, žemai lenkdamas prieš jį galvą.

O vis dėlto turėdamas galvoje antropologinės vaizduotės formavimąsi, noriu užduoti autoriui kelis klausimus apie *casus* Lenkiją. Mencwelis sako, beje, labai teisingai, kad išoriniai impulsai vientisos ir sėmėgiškos, skurdžios kultūros atžvilgiu yra tas veiksnys, kuris formuoja antropologinę vaizduotę. Pabandykime tai pritaikyti, kalbėdami apie kalbą. Santykiuose tarp žmonių kalba yra ir barjeras, ir tai, kas jungia. Kalba vaidina tokį keistą vaidmenį formuojant „kitą“ įsivaizdavimą. Pavyzdžiui, pakalbėkime apie hieroglifus (čia primenu tokį jau nebeaktualų klasiką kaip Plechanovas), kuriuos norint perskaityti reikia tikrai nemažai padirbėti, ką mes su Karoliu Modzelewskiu labai gerai žinome. Reikia surasti žodžius, kurie sugebėtų tiksliai perteikti komunikato siuntėjo ketinimus. O juk būna taip, kad net tiesioginis adresatas komunikato nesupranta to, ką komunikato siuntėjas norėjo jam pasakyti. Prašau man atleisti, kad pasinaudosiu labai senu prisiminimu iš tų laikų, kai tarnavau kariuomenėje, kuri, kaip žinia, buvo labai naudinga, daug džiaugsmo teikusi ir gerą humoro jausmą tarp Varšuvos universiteto studentų lavinusi institucija. Taigi kažkada gynybinių užsiėmimų metu turėjo būti nubaustas vienas studentas, ir karininkas į jį kreipėsi taip: „Na, ateikit gi čia! Klausykit gi jūs! Jūs pamatysite!“ Tas išsigandęs ir visai sutrikęs studentas atsakė „Kas mes?“ Kilo nesusipratimas, nes iš tikrųjų tas kreipimasis, naudojant daugiskaitą, netiko šiuo individualiu atveju, siekiant nubausti vieną žmogų, kuris sutrikęs stovėjo prieš karininką. Kai ką tai privertė susimąstyti, o ką gi reiškia tas „mes“? Komunikacinėje sistemoje tai yra pagrindinė problema, kuri kyla iš pamatinės opozicijos: „mes“ ir „ne mes“, t. y. kiti, svetimi, jie. Seniausios dichotomijos remiasi priešprieša „mes, kurie kalbame“, t. y. žodžio žmonės, ir „ne mes“, tai yra tie, kurie nekalba. Jau graikai skirstė žmones į tuos, kurie kalba, ir į *barbaroi*, t. y. kažką burbuliuojančius, tuos, kurie nesugeba nieko pasakyti. Norint užmegzti kontaktą, reikia pasitelkti į pagalbą antropologinę vaizduotę, kuri gali įgyti ne tik žodinę formą. Juk egzistavo toks reiškinys kaip nebylioji prekyba. Kai portugalai pirmą kartą atvyko į Afriką ir panorėjo užmegzti kontaktus su vietiniais gyventojais, tai iškraudavo iš laivų prekes, sudėdavo jas ant kranto ir iškart bėgte atgal į laivą, nes bijojo čiabuvių, kurie savo ruožtu bijojo atvykėlių. Tada vietiniai gyventojai prieidavo prie portugalų sukrautų prekių ir šalia jų dėjo įvairiausias savo brangenybes – ir kauri kriaukles, ir dramblio kaulus. Padėdavo ir iš karto atsitraukdavo. Tada sugrįždavo portugalai, apžiūrinėdavo kriaukles ir arba jas pasiimdavo, arba ne. Jeigu neimdavo, tai reikšdavo, kad kriauklių buvo per mažai. Tokio pobūdžio turgūs truko ilgą laiką. Ir kad tokia operacija būtų įmanoma, turėjo susiformuoti tam tikras grupės „ne mes“ vaizdas.

Priėmimo–grąžinimo kodai sukelia ir visada sukeldavo negirdėtai daug įvairiausių nesusipratimų. Galiu pacituoti sakinį, kurį po švedų tvano (antplūdžio) parašė vienas bajoras ir patriotas: „Nelaiminga mano tėvynė, visiškai švedo sunaikinta“.

Tiesa, padėjęs kablelį jis pridūrė: „Laimė, kad nors tėvonija liko“. Taigi, ar tėvynė – tai tas pats, kas tėvonija (gimtinė)? Gal ji yra ne tėvų, o senolių palikimas, „paveldas“, kurį mums paliko tie, kurie kažkada kažkur mus „vedė“. Galbūt, bet iš esmės tam XVII amžiaus bajoraičiui ši sąvoka buvo gana vienareikšmė.

Grįžkime vis dėlto prie esminio klausimo: ar mūsų vaizduotė yra pajėgi peržengti „mes“ – „jie“ ribą, kurią visų pirma formuoja mūsų kalba. Vertėtų šiame kontekste atsižvelgti į meną kaip reiškinių, ką Mencwelis užmiršo, ir dėl to turiu jam šiokių tokių priekaištų. Juk menas – tai taip pat komunikacijos forma, kuri buvo žinoma nuo seniausių laikų. Kas matė Willendorfo Venerą, kas matė dolmenų ir menhirų, sustatytų tam tikra keista ir kažką reiškiančia tvarka, laukus, kas matė garsųjį Stonehenge'ą, tas puikiai žino, kad visi tie akmenys daro milžinišką įspūdį vis naujoms kartoms. Būtent menas formavo žmonijos vaizduotę ir, ko gero, būtent todėl tapo labiausiai universalia kalba, leidžiančia suprasti kitą. Kodėl į paskutiniąją parodą „Flamandų tapybos aukso amžius“ atėjo tiek daug žmonių? Nesu tikras, ar visi tie asmenys buvo aistringi meno gerbėjai, ar visi jie žinojo, kas buvo Jordaensas, ar žinojo, kas buvo Rubensas. Žinoma, truputį čia buvo ir snobizmo, be jokios abejonės, tačiau buvo ir noras, netgi poreikis pamatyti kūrinius, kurie galėjo paveikti jų vaizduotę. Taip, kaip tas paveikslas kažką reiškė jį kūręsio menininko vaizduotei, kažką sakė mecenatų, kurie mokėjo už tą paveikslą, vaizduotei. Kitaip tariant, susiduriame su kažkuo, kas mums leidžia atkurti antropologinę vaizduotę, tam tikrą mąstymo kodą, apie kurį, beje, autorius rašo labai įdomiai.

Norėčiau pakalbėti ir apie dar vieną svarbų dalyką, apie kurį rašoma Mencwelio knygoje, t. y. apie impulsus, veikiančius vientisą ir nekintančią kultūrą. Ir štai čia man kyla kai kurių abejonų: ar egzistuoja nekintanti kultūra? Jau tada, kai mūsų propertėvis nulipo nuo medžio kažkur tikriausiai Afrikoje ir pradėjo gyventi savanoje kitokį gyvenimą, kultūra nebuvo nekintanti. Prašau man atleisti, bet aš visada savęs klausiu, kodėl dalis jo palikuonių ėjo ir nuėjo, pavyzdžiui, į Grenlandiją, ko ten ieškojo? Arba į Kamčiatką? Ko jie ten ieškojo? Ko jie išsivaikščiojo po visą pasaulį, ieškodami nežinia ko? Žmogaus gyvenimo esmė yra, ko gero, kurti visą laiką besikeičiančią, kintančią kultūrą, visą laiką ieškoti kažko naujo.

Ir antras dalykas: turiu pasakyti, kad nesu tikras dėl grėsmės, kuri mums kyla neva kuriantis globaliam kaimui, vykstant kultūros unifikacijos ir panašiams procesams. Kur tos unifikacijos ieškoti? Ar ten, kur baskai nori kurti savo valstybę, kurioje oficialioji kalba būtų kažkoks dialektas, net ne proindoeuropietiškas, o ankstesnis ir iš kito biologinio rato? Ar tas globalus kaimas yra susijęs su Belgijos skilimo į dvi atskiras valstybes procesu? Į valstybes, santykiai tarp kurių primintų santykius tarp Lietuvos ir Lenkijos po 1918 ar 1920 metų? Juk tendencijos yra panašios, bet nukreiptos priešinga linkme. Taip yra visame pasaulyje, tačiau iškyla Lenkijos atvejo klausimas. Mencwelio knygoje kalbama apie Lenkiją kaip tiltą ir tvirtovę. Ir vieną, ir kitą atvejį galima pagrįsti, tačiau man nepatinka šios sąvokos, kadangi mes, būdami tam tikru metu

paribio šalimi, šalimi, gyvavusia kelių skirtingų kultūrų sankryžoje, sukūrėme savo centrą, kuris dominavo ir iš kurio kultūra sklido į visus kitus paribius. Kai mūsų karaliai kalbėjo prancūziškai, tuo pačiu metu Maskvoje carai kalbėjo lenkiškai. Lenkiškai kalbėta ir Brandenburgijoje, ir Vengrijoje, ir Čekijoje, ir Prūsijoje. Be to, tai buvo centras, kuriame susitikinėjo ne dviejų tautų, kaip skambėjo valstybės pavadinimas, bet dvylikos tautų kultūros: lenkų, žydų, vokiečių, įvairiausio plauko rusėnų, armėnų, lietuvių, škotų... Vardinti galėčiau ilgai. Čia gyveno didžiausios pasaulyje žydų, armėnų, škotų, karaimų diasporos. Esu tikras, kad kai kuriuose mūsų vertinimuose, taip dažnai cituojamuose žiniasklaidoje, ir moksliniuose darbuose, neatsižvelgiama į vieną, gana banaliai skambantį dalyką. Prašau man atleisti tą nepaprastą atradimą, bet pasaulis keičiasi nuolat. Kai sakome „valstybė“, tai juk neturime omenyje to paties reiškio, koku buvo Mieszko I-ojo valstybė. Nežiūrint į viską, antropologinė vaizduotė, kurią taip praturtino Mencwelio knyga, skatina mane ir toliau likti nepakeičiamu optimistu. Prisiminkime, kaip atrodė Prancūzija po 1789 metų. Grynas košmaras: giljotinos, žudynės, nuolatiniai perversmai. Ir ką? Nepraėjo nei du šimtai metų ir situacija pradėjo normalizuotis. Taigi, kaip čia nebūsi optimistas?

LESZEK KOLANKIEWICZ: Kai profesorius Samsonowiczius priminė meną, truputį išsigandau, kad mūsų diskusija tuoj pradės judėti būtent ta linkme, o juk kultūrologai būtent ir stengiasi išvengti siaurų meno ar literatūros istorijos klausimams skirtų tyrinėjimų ir išplaukti į platesnius antropologiškai, globaliai suvokiamos kultūros tyrinėjimų vandenį. Norėčiau pasiremti Stephenu Greenblattu ir jo mintimis apie muziejų. Taigi sako jis maždaug taip: atsimenu *Jeu de Paume* Paryžiuje, kuriame buvo eksponuojama garsioji ekspresionistų paroda ir kuriame ekspresionistų kūriniai be jokio konteksto spindėjo visomis spalvomis. Dabar visi tie darbai yra perkelti į *Musée d'Orsay*, kuriame jie eksponuojami įvairių kasdienio naudojimo daiktų ir viso to, kas turi atspindėti visuomenės gyvenimą tuo metu, kada jie buvo sukurti, kontekste. Tai yra ne tik tendencijų muziejininkystėje aprašymas, nes muziejus Greenblattui yra tam tikro kalbėjimo būdo apie kultūros istoriją alegorija*. Tai artimas mums, kultūrologams, požiūris, nes jaučiame, kad tiesiog privalome priminti visus tuos kontekstus ir jais remtis. Kita vertus, norėčiau prisipažinti, kad apsidžiaugiau, kai Mencwelio knygoje apie antropologinę vaizduotę radau tekstą „*Ogniem i mieczem*“ („Ugnimi ir kalaviju“) – kūrinių šedevrą. Taigi, kaip matome, ši kategorija dar nėra visiškai užmiršta ir vis dar gali užimti deramą vietą taip pat ir antropologiniuose apmąstymuose.

DARIUSZ ŚNIEŻKO: Norėčiau pradėti informacija iš savo aplinkos ir papasakoti anekdotą. Atvažiavau pas jus iš Vakarų Pamario vaivadijos, taigi iš šaltos ir vėjuotos Hiperborėjų žemės. Mūsų Polonistikos ir kultūrologijos institutas yra įsikūręs buvusiose kareivinėse, kurios dar prūsų laikais žymiosios švedų karalienės, buvusios antrojo

* Žr. S. Greenblatt. *Poetyka kulturowa: Pisma wybrane*, sk. „Oddźwięk i zachwył“. Vertė Anna Wilson. Red. K. Kujawińska-Courtney. Kraków: UNIVERSITAS, 2006, p. 157–194.

Asmeninio archyvo nuotrauka

fizilierių pulko tituluotos vadės garbei buvo pavadintos Viktorijos kareivinėmis. Kai kuriomis itin vėjuotomis dienomis karalienės Viktorijos dvasia išsklaido visus mūsų popierius, tą jos dvasią kasdienėje kalboje vadiname skersvėju. Prieš kelias dienas sėdėjau prie stalo, ant kurio gulėjo tvarkingai, pagal tam tikrą sistemą sudėlioti dokumentai. Staiga jaunas mano kolega, kaip visada įsibėgėjęs, atidarė duris, greitai žingsniu įėjo į kambarį, karalienės Viktorijos dvasia šmukštelėjo jam iš paskos, ir visi mano tvarkingai sudėlioti popieriai staiga pasklido po visą kambarį. Kolega, matydamas mano nevilties apimtą veidą, paguodė Paulio Claudelio žodžiais: „Tvarka yra malonumas protui, tačiau

netvarka – palaima vaizduotei“. Na štai, nuo to ir norėčiau pradėti.

Du ašigaliai: tvarka ir netvarka, o taip pat malonumas ir palaima, viena vertus, apibrėžia mūsų šiandieninės diskusijos ribas, tačiau, kita vertus, suformuluota diskusijos tema tas ribas susiaurina. Susidaro toks vaizdas, lyg grotume akordeonu. Poetas kalbėjo apie poetinę vaizduotę, o mes kalbame apie tyrinėtojo vaizduotę, kuri ne visada nori arba sugeba priešpriešinti save harmonijai, tvarkai. Šis Claudelio aforizmas remiasi gilia tradicija. Aristotelis savajame traktate *Apie sielą* rašė, kad vaizduotė skiriasi nuo mąstymo, proto ir pastabumo, tačiau be jų negali reikštis. Vėliau tai minėjo ir daugelis kitų istoriografijos teoretikų, tokių kaip Croce ar Collingwoodas, kalbėjusių apie kombinatorinę, spragas šaltiniuose padedančią užpildyti vaizduotę ar apie vaizduotės konstrukciją tinklą.

Apie kokius du vaizduotės tipus mąstau, kai skaitau Andrzejiaus Mencwelio knygą? Pirmiausia, tai antropologinė vaizduotė suprantama kaip subjektas, taigi tai yra antropologo arba jo dalyko vaizduotė. Tačiau, kita vertus, antropologinę vaizduotę galime suvokti ir kaip objektą. Tada tai gali būti vaizduotė apie gentis ir žmones, taip pat apie fantastiškas vienakojų ar vienaakių gentis, apie kurias rašė Plinijus, Augustinas, dauguma kronikų autorių ir geografo. Taigi norint pateikti bendrą vaizdą, ypač kai turi ne visus duomenis, antropologo vaizduotė yra būtina. Būtent to nori Mencwelis, kuris, paprastai tariant, konotuoja empatiją. Vaizduotė antrąją prasme yra neprofesionali vaizduotė, kraštutiniais atvejais jai užtenka fantazijos konotacijos. Lengvai pastebėsime, kad tas pirmasis tipas (rūšis) negali būti be antrojo, pirmasis taip pat atlieka verifikacinę funkciją antrojo atžvilgiu. Tuo tarpu antrasis be pirmojo labai lengvai išsilaiko ir labai gerai gyvuoja.

Jeigu jau kalbame apie Mencwelio knygą, vaizduotė – jeigu teisingai suprantu autoriaus sumanymą – šiuo atveju turi du aspektus: pirmasis, apie kurį nenorėčiau daug kalbėti, yra programinis aspektas. Užtenka atkreipti dėmesį į labai dažnai autoriaus vartojamus tokius žodžius – „reikia“, „privaloma“, „turėtume“. Tai yra knyga, kuri siūlo tam tikrus visuomeninius (socialinius), ugdymo ar net politinius pro-

jektus. Ir neižvelgiu jokių priežasčių, dėl kurių būtų galima su jomis nesutikti. Tuo tarpu antruoju, metodologiniu aspektu vaizduotė yra siejama su darna, harmonija ir sisteminiu galvojuimu. Antropologija Mencweliui yra tam tikrų kultūrinių universalijų atskleidimas ir konceptualizacija, kas yra artima labai gerai įsitvirtinusiai tradicijai, pagal kurią antropologija turėtų būti žinios apie žmogaus naudojamus būdus siekiant išsilaivinti iš gamtos. Tai, kad vaizduotė yra tiesiog būtina siekiant sukurti tokią visumą, patvirtina šiuolaikiniai tyrimai. Turiu omenyje Murielio Dimeno knygą *The Antropological Imagination**, o taip pat kai kuriuos universitetinius tyrimus. Galime taip pat pasiremti ir mūsų Janu iš Głogowo, kuris rašė, kad vidinis vaizduotės jausmas (intuicija) turėtų apjungti nesusijusius tarpusavyje jausminius potyrius**. Taigi prieš mus atsiveria kelias nuo mikrokosmoso iki makrokosmoso, kuris eina nuo Jano iš Głogowo potyrių visumos iki kultūros apjungimo Mencwelio knygoje. Jau minėtoji metafora dar kartą patvirtinama.

Mencwelio prisirišimą prie sisteminio mąstymo galime pastebėti ir negatyviajame metodologinių asociacijų lauke. Tai, kaip visi aiškiai matome, yra metodai, atsiradę po perversmų: postruktūrinio, naratyvinio, postmodernaus. Autorius aiškiai nemėgsta dekonstruktyvistų ir postmodernistų, tuos pastaruosius net du kartus ironiškai pavadina „vadinamaisiais postmodernistais“. Nors sunku būtų dabar pasakyti, kas yra tas postmodernizmas, tačiau lengvai galime įrodyti, kad Mencwelio knygos bibliografijoje nėra nei vieno postmodernisto pėdsako (kur gi tie didieji nebuvėliai Cliffordas Geertzas ar Stephenas Greenblattas), tačiau esu tikras, kad autorius juos žino, bet tiesiog nepakvietė į savąjį vaizduotės pasaulį. Jis rašo: „Vaizduotė kuria vaizdinius, inspiruoti vaizdinių atsiradimą – tai atverti akis, tai mesti žvilgsnį, žvelgti tam tikra kryptimi. Jeigu kultūra yra savotiška žmonių tvarka, iškelta virš gamtos gaivalo, reikia ją kaip tvarką ir suvokti. Taigi manau, kad ji nėra atsitiktinis, bet sisteminis rinkinys, nėra pabira konsteliacija, bet tvarkinga konfigūracija“ (p. 17). Taigi tvarka, rinkinys, sistema – tai, kaip žinia, tvirta kalba (ypač turint omenyje šiandieninius standartus), kurių taip lengvai nesuderinsi nei su Geertzo interpretatyvine antropologija, nei su Greenblatto kultūros poetika. Mencwelis yra visiškai nepriklausomas savo pasirinkimuose, o jo nuoseklumą reikia vertinti ir gerbti. Nors, jeigu turėčiau daugiau laiko ir galėčiau su profesoriumi Mencweliu truputėlį pasiginčyti, tai pamėčiau kelis taškus, kuriuose jo knyga susišaukia su tuo, kas šiandieninėje postmodernioje antropologijoje yra labai madinga. Apie madą galime pasakyti tai, kad mada kaip ir „gatavi“ drabužiai: galime nenoriai žiūrėti į tai, ką mums siūlo mados kūrėjai, tačiau esame priversti vilkėti tuo, ką mums siūlo prekybininkai ir kas parduodama parduotuvėse. Panašiai atrodo ir situacija, kai kalbame apie metodologinę erdvę

* M. Dimen. *The Antropological Imagination*. New York: McGraw-Hill, 1977.

** Żr. Z. Kuksewicz. Wyobraźnia jako władza duszy. (Na przykładzie poglądów Michała z Wrocławia i Jana z Głogowa). In: *Wyobraźnia średniowieczna*, red. T. Michałowska. Warszawa: IBL, 1996, p. 18–20.

šiuolaikinėje humanistikoje: esminės problemos yra svarstomos iš labai skirtingų požiūrio taškų. Tas svarbias šiuolaikines problemas kelia ir Mencwelio knyga, tačiau tam tikras intelektualinis tradicinis drabužis, kuriam autorius jaučia silpnębę, iš esmės jį skiria nuo autorių, kurie naudoja žymiai mažiau sisteminių sprendimų.

Manau, kad mano vaidmuo yra kuo trumpiau įvertinti tai, kas iš Mencwelio knygos yra svarbu literatūros, o pirmiausia – senosios literatūros tyrinėjimams. Jeigu vėl pradėčiau nuo to, kad objektinis ir subjektinis vaizduotės supratimai skiriasi, tai turėčiau paklausti, koks gi vaizduotės tipas buvo būdingas senajai literatūrai ir senajai kultūrai? Jeigu kalbame apie tą antrąjį požiūrį, tai šiuo atveju turime gana daug tyrinėjimų (užtenka paminėti vien tas knygas, kurių pavadinimuose yra žodis „vaizduotė“). Sudarę sąrašą pamatysime, kad juo remiasi visos epochos, pradedant jau minėta *Wyobraźnia średniowieczna (Viduramžių vaizduotė)*, kurią redagavo Teresa Michałowska, ir baigiant Teresos Kostkiewiczowsos knyga *Horyzonty wyobraźni** (*Vaizduotės horizontai*). Taigi norėčiau stabtelėti ties tuo pirmuoju aspektu ir pasvarstyti, ką senosios literatūros, taip pat balso ir rašto kontekste apie vaizduotę mano Mencwelis ir prie kokių atsakymų mus veda būtent taip suformuluotas klausimas.

Taigi pirmiausia paklausu štai taip: kaip galima įsivaizduoti vaizduotę? „Tai yra nuotaka, vilkinti spalvingus drabužius, sušiauštais plaukais, jos smilkiniuose keli sparniukai, panašūs į Merkurijaus sparnelius, o vietoj vainiko – kelios šviesesnės ir tamsesnės figūrėlės. Ji giliai mąsto apie kažkokius abstrakčius dalykus, jos žvilgsnis nukreiptas į dangų, rankas laiko suspaustas vieną kitoje“^{***}. Taip apie vaizduotę rašė Cesare Ripa knygoje *Ikonologia*^{***}.

„*Ziemiańska wtórna oralność*“ („Antrinis žemvaldžių oralumas“), apie šį Mencwelio literatūrinį eskizą norėčiau pakalbėti plačiau, prasideda lyg ir nuo fantazijos, lyg ir nuo impresijos, apimančios didžiulę Abiejų Tautų Respublikos dalį. Tai žvilgsnis iš anksčiau, todėl galime sakyti, kad autorių – o ir jis pats netiesiogiai tai pripažįsta – neša vaizduotės sparnai. Norėčiau Andrzejaus Mencwelio, ir savęs paklausti ir dėl paties eskizo pavadinimo: ar tikrai tas žemvaldžių, dvarininkų oralumas yra antrinis, kaip jį vadina knygos autorius? Ar tikrai yra taip, kad tas oralumas užkariavo anksčiau jau rašto užimtas komunikacines teritorijas tuo metu, kai raštas pradėjo trauktis, atsidūrė gynybinėje situacijoje? Ar buvo taip, kad oralumas pozicijas užleidinėjo labai lėtai, palaipsniui ir nevienodu tempu, o raštas (kaip, beje, rašo pats autorius) įsigalėjo tik XIX amžiuje?

Antra, kaip ir profesorius Samsonowiczius norėčiau iškelti kalbos klausimą, nes kalba tą oralumo ir rašto opoziciją visada savotiškai (su)komplikuoja ir kiekvienai iš

* T. Kostkiewiczowa. *Horyzonty wyobraźni: O języku poezji czasów Oświecenia*. Warszawa: PWN, 1984.

** Panašiai apie ją rašė ir senosios Lenkijos autorius: „o Lenkija – tai nieko daugiau kaip tik laukai, kupini grūdų, tarp kurių tai šen, tai ten kaimelis koks ar miestelis su labai nedideliu kiekiu žmonių; didelis miestas joje – tai retenybių retenybė“ (H. Powodowski. *Korab potopu zewnętrznego*. Kraków, 1578, p. 27).

*** C. Ripa. *Ikonologia*. Vertė I. Kania. Kraków: UNIVERSITETAS, 1998.

dominančių suteikia savą hierarchiją. Galbūt neapdairu būtų kalbėti apie lotynų kalbą profesoriaus Axerio akivaizdoje, tačiau galėtume priminti tos epochos liudijimus ir pamatysime, kad esame dviejų ekstremalių pozicijų akivaizdoje. Pirma, Liudvikas Jostas Decijus (Ludwik Jost Decjusz) rašė, kad jo laikais visi Lenkijoje kalbėjo lotyniškai. Tokią pačią ar panašią informaciją rasime ir kai kuriuose užsieniečių, keliavusių per mūsų žemes, dienoraščiuose ar kelionių aprašymuose. Kita vertus, Wacławo Urbano Mažosios Lenkijos teismo bylų tyrimai rodo, kad bajorams, mokėjusiems lotynų kalbą (mat būtent šia kalba vyko teismai), XVI a. antrojoje pusėje suskaičiuoti užtekty vienos rankos pirštų*. Tai buvo vos du arba trys procentai bajorijos (vyrų). Žinoma, vėliau, XVII a. situaciją pakeitė jėzuitų kolegijos. Kalbu apie tai tam, kad galėtume įsivaizduoti tą įvairių šimtmečių vaizdą su laukuose kur ne kur išsibarsčiusiais dvarais, nes kiekvienas šimtmetis lyg ir skatintų mus kurti kitokią komunikacinę situaciją. Toliau: ar tas, kas XVII a. skaitė tik lenkiškai, buvo laikomas raštingu ar neraštingu, tai yra, kaip tada vadindavo, idiotu (kas yra siejama su *litterati et idiotae* opozicija)? O kiek buvo tų, kurie skaitė, bet niekada taip ir neišmoko rašyti? Juk tik mūsų laikais abu šie gebėjimai yra daugmaž panašūs. Kita vertus, kažkas juk turėjo visus tuos gausiai pasirodančius anoniminius plebejiškos literatūros egzempliorius kruopščiai perskaityti, juk būta teismo procesų dėl pasiskolintų ir negrąžintų knygų. Remdamasis Ludwika Ślękowa pridursiu, kad ketinant prasiblaškyti buvo skaitoma balsu, mokslo tikslams – tyliai, taigi tam tikri kultūriniai papročiai taip pat kūrė tą komunikacinę situaciją**. Tai tikriausiai nėra vieninteliai klausimai, kuriuos būtų galima paminėti.

Formuluodamas šias pastabas, skiriu jas taip pat ir sau, kadangi truputį tyrinėjau antrinę oralumą (rašydamas apie vieną XVI amžiaus kroniką) ir traktavau ją pirmiausia kaip teksto, o ne civilizacijos kategoriją, taikytiną tiems laikams. Gal tiesiog yra taip, kad tas pakartojimas, tam tikra imitacija ir yra ta paprasčiausia įtaka rašto raiškoms. Taigi tai būtų būtent genealoginis, tekstinis, o ne chronologinės reikšmės pakartojimas ar imitacija. Todėl vietoj kalbėjimo apie pirmumą ar pasikartojimą (antrumą) svarbesnis būtų kalbėjimas apie abipusių įtakų dinamiką, su kuo profesorius Mencwelis, ko gero, mielu noru sutiktų, nes būtent apie tokią abipusę įtaką ir rašo savo knygoje. Juolab kad iš esmės turime tik išlikusius liudijimų tekstus.

Jeigu jau kalbame apie oralumą ir raštą, turime išjudinti tam tikrus vaizduotės tipus, kad galėtume atkurti oralumo kultūrą. Iškyla taip pat ir kiti klausimai: kuo skiriasi vaizduotės, kurias projektuoja skirtingos kultūros, jų tipai, koks yra skirtumas tarp kolektyvinės oralinės vaizduotės, individualios rašto vaizduotės ir su kolektyvintos multimedijų vaizduotės? Ir kaip visa tai galima susieti su genealoginiu sluoksniu? Ką tokiu atveju galime pasakyti apie senosios Lenkijos genealogiją? Klausiu ir toliau,

* W. Urban. Znajomość łaciny w Małopolsce w drugiej połowy XVI wieku. In: *Przegląd Humanistyczny*, 1996, sk. 1.

** Źr. L. Ślękowa. Formy przekazu a formy odbioru poezji w czasach renesansu i baroku. In: *Wiedza o literaturze i edukacja. Księga referatów Zjazdu Polonistów*. Warszawa, 1995, red. T. Michałowska, Z. Goliński, Z. Jaroński. Warszawa: IBL, 1996.

beje, dėkodamas autoriui, nes tai yra klausimai, kuriuos užduoti mane būtent ir inspiruoja ši knyga: kaip balso ir rašto dinamika veikė poetinę idiomatiką? Žinome, kad Kochanowskį dar galima buvo ir deklamuoti, ir dainuoti, bet jau jaunesnis už jį Szarzyński – tam aiškiai netiko. Jeigu polonistams pavyks radijuje išgirsti, kaip kas nors deklamuoja kokią Sępo Szarzyńskiego sonetą, tai jie puikiausiai suvoks, kad klausytojas nesupranta to soneto taip pat, kaip jo nesupranta ir deklamuojantis aktorius. Tokios poetikos pobūdis yra neapčiuopiamas akustine prasme. Taigi, ar manierizmą galime laikyti pirmuoju literatūrinės grafomanijos manifestavimu?

Būtent šią problematiką ir eksponuoja Mencwelis, jeigu galima taip pasakyti, jo mokykla, o tai vėl verčia užduoti klausimą, kaip jo aplinka būtų linkusi atlikti tokius sisteminius tyrinėjimus, kurie formuotų iš naujo senąją Lenkijos genealogiją? Atrodo, kad – jeigu jau kalbame apie tyrinėjimų perspektyvas – būtent tokia perspektyva yra daug žadanti.

Kalbėjome apie meną. O tai ir vėl verčia mane klausti, ar vaizduotė Ripos *Ikonologijoje* yra žodinė ar rašytinė, jeigu ji užsiima giliais apmąstymais apie kažką abstraktaus? Juk raštas – tai ne tik raštas, bet ir tam tikras mąstymo bei pasaulio interpretavimo būdas. Pati ikonologija, tokia svarbi senajai kultūrai, juk yra, kaip sakė Andrzejus Borowski, – vaizduotės muziejus*. Taigi vaizdo sujungimas su abstrakcija. Ta ikonografija visoje senosios Lenkijos kultūroje (juk jie visi gyveno simbolinėje ikonosferoje) tuo pačiu metu buvo ir abstrakcija, taigi ir raštas. Žinoma, nekalbu rimtai apie šiuos silogizmus, nes neįmanoma daryti tokių generalinių išvadų, kalbant tik apie vieną kultūros aspektą. Neabejotinoje rašto civilizacijoje raštingi tam tikra prasme yra netgi analfabetai. Taigi, kaip ir kiek raštingas buvo neraštingas XVI–XVII a. kareivis, kuris juk susidurdavo su balistika ir ne tik kaip auka; neraštinga moteris, neraštingas amatininkas ar Mozūrijos bajoras, kuris į seimelį eidavo pasiramsčiuodamas lazda? Koks buvo formaliai raštingo kunigo oralinių gebėjimų laipsnis, kuris, kaip liudija vyskupų vizitacijų knygos, ne visada sugebėdavo perskaityti *credo*?

Grįžtu prie genealoginių perspektyvų. Profesorius Mencwelis labai taikliai rašo apie tai, kad romanas yra spaudos žanras. Dabar, kai apie tai mąstau, galvoju taip pat ir apie romansą, žanrą, kuris buvo prieš romaną. Juk negalime pasakyti, kad romansas, kuris gyvavo viduramžiais, yra spaudos žanras. Kuria dalimi tad jis yra rašto žanras, o kuria dalimi – balso žanras? Jacekas Wiesiołowski atliko labai įdomius vardų, kuriais buvo pavadinami vėlyvaisiais viduramžiais gimę vaikai, tyrinėjimus**. Ir ką matome? Būtent tai, kad vardai, kuriais tėvai pavadindavo savo vaikus, didele dalimi arba bent jau žymiai labiau nei būtų linkę įtarti, buvo sulenkintos viduramžių romansų, kuriuos išpopuliarino keliaujantys aktoriai, herojų vardų versijos. Tai reiškia, kad tuometinė situacija buvo labai panaši į šiandieninę, kai tėvai vardus savo vaikams

* A. Borowski. Cesare Ripa, czyli muzeum wyobraźni, įvadas. In: C. Ripa. *Ikonologia*, op. cit.

** Žr. J. Wiesiołowski. Romans rycerski w kulturze społeczeństwa późnośredniowiecznej Polski. In: *Literatura i kultura późnego średniowiecza w Polsce*, red. T. Michałowska. Warszawa: IBL, 1993.

renka iš populiarių muilo operų, o televizijos serialas atlieka tokį patį vaidmenį, kokį kadaise atliko viduramžių romansas (arba atvirkščiai). Vienaip ar kitaip, jeigu norime tyrinėti balso/rašto klausimus, o taip pat ir ilgalaikio buvimo kultūroje klausimą, šis pavyzdys yra itin įdomus.

Taigi, manau, kad Mencwelio knyga mus tiesiog stumia į tokius ir panašius klausimus ir apmąstymus, todėl dar kartą pakartosiu, kad perskaičiau ją su dideliu malonumu ir netgi susižavėjimu.

LESZEK KOLANKIEWICZ: Prie pavardžių, kurių Mencwelio knygoje pritrūko profesoriui Śniezko, derėtų pridurti dar ir *jouissance de l'Autre*, malonumo, Kito palaimos dainiaus, tai yra Jacques'o Lacano pavardę: kadangi *Antropologinė vaizduotė* didele dalimi yra skirta oralumo ir rašto opozicijai, Lacano išvalgos apie balsą kaip simbolinės tvarkos reprezentantą galėtų dar ir kitaip nušviesti šią problemą.

Ne vieną profesoriaus Mencwelio tekstą, ko gero, galime pavadinti tirštu aprašymu, tokiu, kokį demonstravo Cliffordas Geertzas. Pavyzdžiui tebūnie esė „*Ogniem i mieczem*“ („Ugnimi ir kalaviju“) arba esė apie Romano Polańskio „Pianistą“, išsiskiriančios pereinamosiomis charakteristikomis – nuo konkrečios detalės, išvalgų, esančių poetikos lauke, iki antropologinių ir kultūrinių abstraktų. Mencwelis knygos puslapiuose komentuoja postmodernizmą, vadindamas jį „*pżybiśevčizna*“ (Stanisławas Felixas Przybyszewskis buvo XX a. pr. lenkų poetas, rašytojas, dramaturgas, Jauenosios Lenkijos atstovas – vert. past.).

Kaip gi kitaip gali pasielgti tas, kurio mąstymą nuo pat pradžių formavo išvalgos apie Stanisławo Brzozowskio kūrybą? Dabar pats laikas pakviesti pasisakyti profesorių Andrzejų Walickį. Nežinau, ar jūs, profesoriau, esate istorijos ar teorijos pusėje, man atrodo, kad turėtumėte jas sujungti.

ANDRZEJ WALICKI: Manau, kad vis dėlto būsiu teorijos pusėje. Norėčiau remtis tik viena Andrzejaus Mencwelio knygos dalimi, t. y. Lenkijos kultūralizmo šaltiniais, kurie – taip jau keistai sutampa – yra ir kairiųjų kultūralizmo šaltiniais.

Pradėsiu nuo to, kad aštuntojo dešimtmečio antroje pusėje Lenkijoje buvo pradėta mąstyti kitaip, netgi įvyko mąstymo perversmas, kuris ne kiekvienam buvo priimtinas. Profesorius Karolis Modzelewskis šiandien kalbėjo apie tai, kad mums būtinai reikia supratančios humanistikos ir apskritai supratimo. Tuo metu tas supratimas buvo ryžtingai atmetas. Tuo metu reikėjo smerkti, o ne suprasti, norėta aiškaus padalijimo į Gėrį ir Blogį didžiąja raide. Antropologinis reliatyvizmas, kurio manifestu yra ši knyga, buvo atmetamas kaip vedantis prie nihilizmo. Remiantis būtent tokiais argumentais, tokie autoriai, kaip Marcinas

prieiga per internetą:
<http://www.caravella.eu>

Królis, Ryszardas Legutko, o vėliau ir Pawełas Śpiewakas, puolė Leszeką Kołakowskį. Ypatingų rezultatų tai nedavė, išskyrus tai, kad tie patys priekaištai buvo vis kartojami, ir galo nesimatė. O netrukus buvo pradėta smerkti visa tai, kas yra kairė, nes jei jau kairė, iškart į kairę, o tai veda tik pražūtingų totalitarinių pasekmių link.

Diskutuodami apie Mencwelio knygą, grįžtame prie truputį normalesnių ir dabarties ritmą atitinkančių laikų. Knygoje atrandame teiginį, kad kultūralizmas, kuris atmeta visokius absoliutizmus, pirmiausia naujausią absoliutizmą, t. y. monistinį natūralizmą, yra didžiulis Lenkijos indėlis į pasaulio kultūrą. Tame perversme dalyvavo tokie lenkų mąstytojai, kaip Stanisławas Brzozowski, Florianas Znanieckis, Ludwikas Krzywickis ir Edwardas Abramowski. Knygoje *Kairiųjų etosas (Etos lewicy)* Mencwelis parodo, kad lenkų kairiųjų indėlis į minties raidą yra didžiulis. Autorius taip pat pabrėžia, kad būtent kultūralizmas apibrėžia kairiųjų poziciją, nes būtent kairė atmeta bet kokius absoliutizmus, nepripažindama jokių Hipostazių (didžiąja raide), jokių dievų ir jokių absoliutizmų*.

Taip jau atsitiko, kad Andrzejus ir aš beveik tuo pačiu metu dirbome prie knygų apie Stanisławą Brzozowskį**. Abu priėjome prie išvados, kad Brzozowski yra vienas didžiausių antinatūralistinio posūkio pradininkų plačiai suvokiamoje marksistinėje koncepcijoje, kuris pasireiškė György Lukácso ir Antonio Gramsci darbuose, vėliau tapo neįtikėtinai madingas, pateko į kultūrinę apyvartą. Čia derėtų priminti Leszeko Kołakowskio knygą *Kultura i fetysze*** (Kultūra ir fetišai)*, o ypač nuostabų jo straipsnį „Karol Marks i klasyczna definicja prawdy“ („Karlas Marxas ir klasikinė tiesos definicija“), kuris labai primena tai, ką šia tema rašė Brzozowski. Net keista, kad Kołakowski nežinojo Brzozowskio ir tik vėliau savojoje marksizmo teorijoje pripažino jo įžvalgas.

Leisiu sau truputį papasakoti apie Brzozowskio recepciją. Parašęs knygą *Stanisław Brzozowski – drogi myśli (Stanisławas Brzozowski – minties kelias)* išvažiavau į Australiją, kurioje anglų kalba paskelbiau darbą *Stanisław Brzozowski i polskie początki zachodniego marksizmu (Stanisławas Brzozowski ir Vakarų marksizmo ištakos Lenkijoje)*****. Vakarų marksizmas tuo metu buvo labai madingas ir siejamas būtent su Lukácsu, Gramsci ir antinatūralistiniu lūžiu filosofijoje. Buvo manoma, kad Lukácsas 1923 m. sukūrė antinatūralistinę marksizmo interpretaciją, kritiškai reaguodamas į natūralistinį marksizmą ir leninizmą. Noriu pasakyti, kad tai yra gryna nesąmonė, didžiulis istoriografinis nesusipratimas, kadangi Brzozowski jau penkiolika metų anksčiau pristatė tą antinatūralistinę marksizmo interpretaciją, reaguodamas ne į natūralistinį leninizmą, kurio tuo metu iš viso dar nebuvo, o į

* A. Mencwel. *Etos lewicy. Esej o narodzinach kulturalizmu polskiego*. Warszawa: PIW, 1990.

** A. Mencwel. *Stanisław Brzozowski. Kształtowanie myśli krytycznej*. Warszawa: Czytelnik, 1976; A. Walicki. *Stanisław Brzozowski – drogi myśli*. Warszawa: PWN, 1977.

*** L. Kołakowski. *Kultura i fetysze*. Warszawa: PWN, 1967.

**** A. Walicki. *Stanisław Brzozowski and the Polish Beginings of 'Western Marxism'*. Oxford: The Clarendon Press, 1989.

II Internacionalo natūralistinių Karlo Kautsky'io, Georgijaus Plechanovo ir t. t. marksizmą. Nusprendžiau tad ištaisyti tą istorinę klaidą tuometinėje labai populiarioje mąstymo srovėje. Tuo metu Australijoje buvę didžiulį autoritetą turintys ir reprezentatyvūs Lukácsso mokiniai – Ferencas Feheris ir Agnes Heller perskaitė pirmuosius mano knygos skyrius ir pripažino, kad manoji koncepcija griauja visą Vakarų marksizmo konstrukciją, be to, – kaip labai jau pompastiškai išsireiškė – rodo, kad lenkų tautos indėlis į istoriją yra milžiniškas ir kad šiuo klausimu ji pirmauja. Deja, kol mano knyga pasirodė, kol vyko Gorbačiovo perestroika, Vakarų marksizmas truputį apsilpo ir jam nelabai rūpėjo klausimas, kaip pagerinti savo filosofinę genealogiją, ypač įtraukiant į ją Brzozowskį. Paprasčiausiai domėjimasis šia tema nuslūgo. Bet grįžkime prie Mencwelio knygos.

Darbe apie tris modernizmus Mencwelis su neslepia simpatija kalba apie antinatūralistinių lūžių ir apibrėžia jį tokiais pavardėmis, kaip Brzozowskis, Znanieckis, Kołakowskis. 1906 m. Stanisławas Brzozowskis darbe *Drogi i zadania nowoczesnej filozofii* (*Moderniosios filosofijos keliai ir uždaviniai*) formuluoja tokią tezę: gamta yra istorijos kūrinys, o ne istorija yra gamtos kūrinys. Visas žmogaus gyvenimo – ir teorinio, ir praktinio – turinys yra istorijos materija, o už istorijos ribų esantis pasaulis yra jos kūrinys. Tai nereiškia, kad neegzistuoja kažkokia objektyvi realybė, bet viskas, ką žinome apie gamtą, visas mūsų įsivaizdavimas yra mūsų visuomeninio gyvenimo kūrinys.

1923 m. tą pačią mintį formuluoja ir Lukácsas, ir būtent jis, pasak Vakarų marksistų, pradeda visiškai naujai mąstyti. Kalbu apie marksizmą ne todėl, kad buvimas marksistu šiandien yra ypatingas išsiskyrimas, bet todėl, kad toji doktrina truko 150 metų ir suvaidino milžinišką istorinį vaidmenį. Pačioje pradžioje jaunojo Marxo darbuose ši doktrina nebuvo natūralistinė, tokia ji tapo gerokai vėliau. Po II Internacionalo, pasak Brzozowskio, ji tapo net natūralistinio istorijos supratimo kvintesencija, nors vėliau pradėjo nuo viso to tolti. Taigi vienoje doktrinoje galime įžvelgti tai, kas atsitiko visoje Europoje. Lukácsas kartoja tą patį, ką prieš jį jau pasakė Brzozowskis: gamta, kaip ir teorinės bei praktinės jos valdymo formos, yra socialinės kategorijos. Tuo tarpu Kołakowskis reaguoja į itin supaprastintą, sukarikatūrintą natūralistinio marksizmo versiją, nežinodamas Brzozowskio ir netgi nesiremdamas nei Lukácsu, nei Gramsciu. Knygoje *Kultura i fetysze* (*Kultūra ir fetišai*) pabrėžia, kad gamta yra žmogaus produktas, o ne žmogus yra gamtos produktas. Kalbėjimas *à la* Leninas, kad egzistuoja objektyvus pasaulis, o individas jį atspindi kaip fotografija, prieštarauja marksizmui. Nieko panašaus nėra. Pažinimas yra sąlygojamas visuomenės, jis visiškai priklauso nuo socialinio pasaulio, bet koks pažinimas išauga iš istoriškai sąlygojamos praktikos ir joks epistemologinis absoliutas neegzistuoja. Abstraktus klausimas apie tai, kas yra tiesa, neturi prasmės, nes pažinimo siekiantis žmogus yra integralaus individo, veikiančio kaip totalios kultūros kūrėjas ir esančio totalios kultūros kūriniu, dalis. Tą patį tik žymiai anksčiau sakė ir Brzozowskis: klasikinė pažinimo teorija,

operuojanti abstrakčiu padalijimu į objektą ir subjektą ir kelianti klausimą, ar galima pažinti objektyvią tiesą, yra bjaurus viduramžių navikas ant moderniosios minties kūno. Panašiai ir Lukácsas objekto atskyrimą nuo subjekto vadino kontempliatyviu ir visiškai netinkančiu jokiam naudojimui. Tą patį patvirtino ir Kołakowskis, kuris vėliau kartojo tą patį motyvą, kurį rasime ir Brzozowskio darbuose, ten, kur jis kalba, kad antinaturalistinis marksizmas neatmeta Kanto, t. y. subjektyvaus žmogaus vaidmens formuojant pažinimą. Viena pagrindinių Kanto idėjų buvo išsaugota: įsitikinimas, kad objekto neįmanoma suvokti be jį kuriančio subjekto, bet tas subjektas turi būti suvoktas istoriškai ir visuomeniškai. Tuo pačiu keliu, remdamasis lenkų palikimu, sekė ir Kazimierz Kules-Krauzas, kuris kalbėjo apie Kanto pozicijos suvisuomeninimą ir suistorinimą, tiesa, kad Kules-Krauzo darbuose labiau buvo pabrėžiamas Kanto sumarksinimas, o ne Markso sukantinis.

Lenkų marksizme neradime lenininės dialektinio materializmo ar materialaus pasaulio atspindėjimo teorijos. Jau nuo Stanisławo Krusińskiego laikų pats istorinis materializmas reiškia ir pažinimo teoriją. Pažinimas nėra tai, kas formuojasi santykyje tarp veikiančio žmogaus ir jo veiklos objekto. Nėra jokios atspindėjimo teorijos, nei jokių kitų metafizinių materializmų. Brzozowskis sako, kad Marxas gali būti suprantas tik siejant jį su Kantu, kas jį supranta kitaip, supranta blogai. Tą vėliau pakartos ir Kołakowskis, netgi tą pačią mintį, kad žmogus dalyvauja pažinimo procese kaip integrali būtybė, priklausanti platesnei visumai, todėl pažinimo negalima automatizuoti. Tačiau kaip pavadinti tą platesnę visumą? Kołakowskis apie tai užsimena jau knygos *Kultura i fetysze (Kultūra ir fetišai)* pavadinime, programinis Brzozowskio tekstas – tai „*Materializm dziejowy jako filozofia kultury*“ („Istorinis materializmas kaip kultūros filosofija“), o Lukácso straipsnis vadinasi „*Stara i nowa kultura*“ („Senoji ir naujoji kultūra“).

Lukácso biografijose kalbama apie tai, kad kultūralizmas jam buvo kelias į marksizmą, jo programa netgi yra vadinama revoliuciniu kultūralizmu. Tai neteikia gerų asociacijų. Netgi gali kelti blogas asociacijas, nes, pavyzdžiui, Aleksandras Bogdanovas kaip Proletkulto kūrėjas taip pat buvo kultūralistas, netgi galime pasakyti, kad buvo kultūrinės revoliucijos teoretikas, kuris tvirtino, kad pirmiausia turi įvykti kultūrinė revoliucija ir tik vėliau pasikeitimai institucijose. Taip, kaip Abramowskis manė, kad revoliucija turi prasidėti širdyse. Tikrai, kad tai peraugo į Proletkulto karikatūrą ir jokių gerų asociacijų nepaliko. Kaip tik prisiminiau José G. Merquioro knygą, kuri reziumuoja Vakarų marksizmo istoriją* ir parodo, kad susidomėjimas kultūra yra specifinė šios srovės ypatybė. Toje knygoje, beje, pasirodo ir žodis „kultūralizmas“. Joje taip pat kalbama ir apie tai, kad marksizme išsiplėtojo kultūrinis pesimizmas, o tai, žinoma, mus jau veda prie Frankfurto mokyklos, o ypač prie Herberto Marcuse's. *Western Marxism* kalba apie kultūrinės krizės teorijas, kurioms daug vietos skiria ir

* J. G. Merquior. *Western Marxism*. London: Paladin Books, 1986.

Mencwelis. Trumpai tariant, genealogija yra sudėtinga ir kultūralizmas marksizme dar iki galo neišsiperėjo.

Brzozowskio, prie kurio vis grįžtu, darbuose perėjimas prie kultūralizmo yra labai aiškus būtent: Brzozowskis iš pradžių praktiką suprato kaip gamybą (gamybinę jėgą, fizinį darbą), vėliau nusprendė, kad gamybinė praktika tai dar ne viskas, ji turi būti sąlygojama kultūros, turi tapti platesnės praktikos, kuri viską apimtų totaliai, dalimi. Tokiame kontekste jis kalba apie tautas, kultūrą ir papročius. Knygoje *Kultura i życie (Kultūra ir gyvenimas)** darbą Brzozowskis pristato kaip itin svarbų kultūros elementą. Ir turimas omenyje kitas, o ne kažkoks technologinis determinizmas, fizinis darbas, kuris kažką determinuoja, nes tai juk būtų perėjimas į natūralizmo pusę.

Atkreipiu dėmesį į šias lenkiškąsias marksizmo sroves, kurios prasidėjo jau nuo Abramowskio ir Krzywickio darbų, kadangi jau jose matome tą antropologinį požiūrį į kultūros problemas. Lenkų kairiųjų mąstytojų pirmtakai šioje srovėje tikrai yra svarbūs. Ir miniu tai ne todėl, kad parašiau didelę knygą apie marksizmą, bet todėl, kad iš idėjų istoriko perspektyvos labai aiškiai matau (nepaisant vyraujančios nuomonės), kad Lenkija priklauso prie tų kraštų, kurių kairiosios inteligentijos aplinkoje marksistinė kultūra buvo labai giliai įsišaknijusi ir net turėjo hegemoninį pobūdį. Ir būtent todėl marksistinė lenkų tradicija dogmatiniams „marksizmo ir leninizmo“ atstovams buvo tiesiog neįtikėtinai įtartina. Siekiant nutiesti kelią sovietinei marksizmo versijai, buvo būtina visiškai atsiriboti nuo lenkiškosios minties, reikėjo diskredituoti ir jos atstovus.

Tokio uždavinio ėmėsi Adamas Schaffas knygoje *Narodziny i rozwój filozofii marksistowskiej (Marksistinės filosofijos gimimas ir raida)***. Šiame darbe itin priešišškai buvo įvertinti būtent tie mąstytojai, kuriuos Mencwelis įžvelgė kaip didžiuosius lenkiškojo kultūralizmo bendrakūrėjus. Kelles-Krauzas buvo, pasak Schaffo, iškreipiantis marksizmą buržuazinis demokratas, o visų pirma, „didžiaimperinis šovinistas“, „imperialistinės pilsudskinės ideologijos“ atstovas (p. 341–343). Abramowskis buvo pristatytas kaip „subjektyvus idealistas ir mistikas filosofijoje“, o jo visuomeninės ir politinės įžvalgos tapo „reakcingo utopisto“, skelbiančio „antimarksistinį požiūrį, kurio praktiniai padariniai yra priešiški darbo klasės interesams“, mintimis (p. 296, 307, 311). Brzozowskis faktiškai buvo tiesiog sutriuškintas: 1947 m. Pawełas Hofmanas rašė, kad Brzozowskis be ceremonijų iškraipė marksizmą, kad jis yra „socializmo priešas, nacionalistas ir fašistinės idėjos Lenkijoje pradininkas“ (p. 312, 314)***. Režimuodamas savo išvedžiojimus Schaffas teigė, kad „Brzozowskis šalia Abramowskio tapo antruoju asmeniu, kuris apsunkino dvasinę pažangiosios lenkų inteligentijos raidą“ ir būtent todėl kova su „bžozovčizna“ yra

* S. Brzozowski. *Kultura i życie: Zagadnienia sztuki i twórczości w walce o światopogląd*. Lwów, 1907.

** A. Schaff. *Narodziny i rozwój filozofii marksistowskiej*. Warszawa: Książka i wiedza, 1950.

*** Minimas Pawełas Hofmano straipsnis „Legenda Stanisława Brzozowskiego“ pasirodė leidinyje *Nowe drogi*, 1947, Nr. 2.

„vienas iš būtiniausių mūsų ideologinės kovos uždavinių, kovos, kuri išrauna iš kovos lauko jame plintančias piktžoles ir sudaro palankias sąlygas naujam daigui toje dirvoje sudygti“ (p. 32). Savo pagrindinę mintį Schaffas suformulavo žymiausių Lenkijoje socialistinės marksistinės minties atstovų palikimą pavadindamas „ideologine buržuazijos įtaka lenkų darbininkų judėjimui“ (ten pat). Manau, kad tai buvo ne tik istoriškai, bet ir politiškai labai klaidinga tezė. Nes jeigu Schaffas (kuo neabejoju) norėjo tokiu būdu patraukti į „naujosios realybės“ pusę pažangiąją lenkų inteligentiją, privalėjo pabrėžti, kad marksizmas buvo nuo senų seniausių laikų giliai įaugęs į lenkų kultūrą (netgi persipynęs su nemarksistinėmis srovėmis), o ne tai, kad mes jį importavome iš Rytų kaip jau gatavą reiškinį. Schaffas vis dėlto pasielgė priešingai: aukščiausiu autoritetu filosofijoje paskelbė Staliną ir nesusimąstydamas net du savo knygos lapus pašventė citatoms iš Ždanovo darbų.

Po „Spalio lūžio“ 1956 metais laikytis tokios pozicijos tapo nebeįmanoma*. Lenkijoje prasidėjo spontaniškas didžiųjų lenkų, kurie buvo „nepaklusniųjų“ inteligentų kartos mokytojai, intelektualinio palikimo grąžinimas lenkų kultūrai. Septintąjį dešimtmetį Brzozowskiis įgijo dažniausiai cituojamo lenkų filosofijos klasiko, kurio įžvalgos buvo plačiausiai diskutuojamos, poziciją. Netrukus Edwardas Abramowskiis tapo idėiniu KOR'o (*Komitet Obrony Robotników* – Darbininkų gynimo komitetas, susikūręs 1976 m., vert. past.), o vėliau ir kairiojo „Solidarumo“ sparno įkvėpėju. Nežiūrint į tai, šiandien ir vėl esame sisteminių bandymų liudininkais, siekiant marginalizuoti kairuoliškąją lenkų inteligentijos tradiciją, ypač tą, kurią permalė marksistinis malūnas.

Žmonės, kurie imasi tokių bandymų, yra įsitikinę, kad tokiu būdu kovoja su LLR (Lenkijos Liaudies Respublika – vert. past.) ir net nesupranta, kad dominuojanti XIX–XX a. sankirtos lenkų kairiųjų tradicija – būtent ta, apie kurią tiek daug sužinome iš Mencwelio knygos – niekada netapo LLR ideologinės legitimizacijos dalimi. Oficialus Partijos istorijos instituto marksizmas buvo priverstas toleruoti intelektualinį renesansą, bet niekada neišdrįso pripažinti jo savu.

LESZEK KOLANKIEWICZ: Labai dėkojame profesoriui Walickiui už šį pasisakymą, nes štai ir sugrįžome prie lenkų kultūrinės minties, prie to, kas kuria tą kultūros antropologijos versiją, kuria užsiimame mūsų institute, būtent profesoriaus Mencwelio vadovaujamoje Kultūros istorijos katedroje. Dėkoju profesoriui Walickiui taip pat ir už tai, kad priminė svarbią Andrzejaus Mencwelio knygą *Etos lewicy (Kairiųjų etosas)*. Nenoriu pradėti diskusijos, kodėl yra taip, kad tu, kuris turi mus supažindinti su Marxu ir marksistine mintimi, šiandien būtinai turėtų būti Slavojus Žižekas, nors pasakysiu, kad gal kartais ir tokie aplinkkeliai veda prie tikslo.

* Apie idėinę Schaffo evoliuciją aiškiai liudija faktas, kad 1980 m. jis nuoširdžiai mane pasveikino pasirodžius programinei mano studijai „O pewnych osobliwościach polskiej myśli marksistowskiej“ (*Studia filozoficzne*, 1980, Nr. 4), net nebandydamas ginti savo 1950 m. pozicijos, kurią aš atmečiau kaip visumą.

BARTOSZ KORZENIEWSKI: Andrzejus Mencwelio knyga ir apskritai kūryba man yra svarbi dėl daugelio priežasčių. Norėčiau atkreipti dėmesį į tris dalykus. Visų pirma, labai džiaugiuosi, kad autorius įvertina lenkų humanistiką ir jos pasiekimus. Parodysiu tai, remdamasis artima man kolektyvinės atminties ir istorinės politikos problematika. Tikriausiai niekada nebus per daug priminti, kad Lenkijoje turime labai ilgą to, ką vadiname istorine sąmone, tyrinėjimų tradiciją. Ir mažai kas žino, kad tyrinėjimai, kuriuos pradėjo profesorė Nina Assorodobraj-Kula, vėliau profesorė Barbara Szacka, o dabar tęsia profesorius Andrzejus Szpociński, buvo, ko gero, pirmieji pasaulyje. Didžiausią įspūdį man, jaunam žmogui, Mencwelio knygoje daro būtent tas lenkų humanistikos pasiekimų, lenkų kultūrologinės, sociologinės minties, ypač plėtotos XX a. šeštąjį, septintąjį ir aštuntąjį dešimtmetį, įvertinimas. Pabrėžiu tai, kad inspiracijų saviems tyrinėjimams neieškotume vien tik Vakaruose.

prieiga per internetą:
<http://www.genealogies.enrs.eu>

Antrasis dalykas, į kurį norėčiau atkreipti dėmesį, yra atminties mediacijos problema, kuri man taip pat yra artima, kadangi ją tyrinėjau. Skaitant knygą tiesiog pritrenkia panašumas tarp to, ką komunikacinės kultūros teorijos tema savo teoriniuose eskizuose rašo profesorius Mencwelis, ir to, kas yra intensyviai tyrinėjama Vokietijoje, t. y. konkrečių atminties tiekėjų specifikos arba to, ką vokiečiai vadina kultūrine atmintimi, klausimas. Profesoriaus Mencwelio mintys susisieja su Lenkijoje mažai žinomo dėl vertimų stokos profesoriaus Jano Assmanno* mintimis, taip pat ir jaunosios vokiečių mokslininkų kartos atstovų, tokių kaip Astrid Erll**, tyrinėjimais. Jie taip pat atkreipia dėmesį į atskirų atminties teikėjų įtaką tam, kaip veikia kultūrinė ar tautinė atmintis. Kai dabar vėl perskaičiau Andrzejus Mencwelio knygą, mane tiesiog pritrenkė tas panašumas ir jo išvalgose esanti paskata tirti ne tik atmintį, bet ir visą kultūrą, atsižvelgiant į visuomeninės komunikacijos pokyčius.

Ir paskutinis klausimas, kurį norėčiau aptarti, šiek tiek susijęs su politika. Programinė knygos esė „*Pomost' i ,przedmurze'. Dylematy polskiej tożsamości historycznej*“ („Tiltas“ ir „tvirtovė“. Lenkų istorinio tapatumo dilemos“), ir trys kiti, 2006 metų profesoriaus Mencwelio tekstai, skelbti dienraštyje *Rzeczpospolita****, – mano manymu, tai įdomiausios pastarojo meto publikacijos diskutuojant apie istorijos

* Serijoje „Communicare“, kurią redaguoja Andrzejus Mencwelis, lenkų kalba planuojamas išleisti pagrindinis Jano Assmanno darbas *Das kulturelle Gedächtniss*.

** Žr. A. Erll. *Kollektives Gedächtniss und Erinnerungskulturen: Eine Einführung*. Stuttgart-Weimar, 2005, p. 143–166; A. Erll. *Literatur als Medium des kollektiven Gedächtnisses*. In: A. Erll, A. Nünning (Hg.), *Gedächtniskonzepte der Literaturwissenschaft. Theoretische Grundlegung und Anwendungsperspektiven*. Berlin-New York, 2005, p. 249–276.

*** A. Mencwel. *Tradycja do remontu*. In: *Rzeczpospolita*, 2006 09 16; *idem*, *Jak stwarza się naród*. In: *Rzeczpospolita*, 2006 09 23; *idem*, *Dwie trumny wiecznie żywe*. In: *Rzeczpospolita*, 2007 09 30.

politiką. Apie tas nepaprastai politizuotas, itin ideologizuotas ir ganėtinai silpnas (dėl tam tikrų politinių interesų) diskusijas profesorius Mencwelis kalba kaip antropologas ir tyrinėja jas kaip kultūros liudijimą, informuojantį, kad Lenkijoje tiesiog būtina iš naujo pažvelgti į mūsų praeitį. Profesorius Mencwelis vadina tai poreikiu atlikti gilią lenkų atminties ir tradicijos rekompoziciją. Skatindamas pažvelgti į istorijos politiką ne kaip į praeities instrumentalizacijos, tarnaujančios politiniams tikslams, supratimą, o kaip į tradicijos pasirinkimo problemą, su kuria susidūrėme veikiami europinės integracijos. Esė „Tiltas“ ir „tvirtovė“ siūloma suprasti tas diskusijas kaip žymiai didesnės, platesnės ir svarbesnės diskusijos, kuri Lenkijoje vyksta jau dešimtmetį, dalį. Manau, kad tas profesoriaus Mencwelio pasiūlymas, viena vertus, nurodo mums kryptį, kuria toliau gali plėtotis diskusija apie istorijos politiką. Kita vertus, profesorius Mencwelis rodo, kad pačią istorijos politikos sąvoką, kuri Vokietijoje yra vartojama kaip analitinė kategorija, o ne tik kaip politikų, norinčių veikti visuomenės nuomonę, naudojamas instrumentas, galima perkelti į mokslinės kalbos lygmenį.

Baigdamas ir rinkdamasis profesoriaus Andrzejaus Mencwelio siūlomą požiūrį, norėčiau atkreipti dėmesį į galimybę, kurią mums teikia steigiamas Lenkijos istorijos muziejus. Šis muziejus iš lenkų istorikų ir humanistų reikalauja labai plačios diskusijos, kuri dabar kaip tik prasideda ir yra kol kas dar labai silpna. Manau, kad diskusija dėl Lenkijos istorijos muziejaus ir to, koks jis turėtų būti, galėtų išaugti iki refleksijos apie tai, kokios istorijos šiandien lenkams reikia. Tai yra labai svarbus klausimas, turint omenyje visas diskusijas apie tapatybę, su kuriomis nuolatos susiduriame. Todėl norėčiau užduoti šį klausimą profesoriui Andrzejui Mencweliui ir tokiu būdu pabaigti savo trumpą pasisakymą.

LESZEK KOLANKIEWICZ: Dėkoju visiems. Tai buvo paskutinis pasisakymas šioje diskusijoje.